CAMIL PETRESCU

Rapid

Constantinopol - Bioram

CAMIL PETRESCU
RAPID—CONSTANTINOPOL—BIORAM
RESTITUIRI
serie îngrijită de MIRCEA ZACIU
Coperta de VASILE POP SILAGHI
CAMIL PETRESCU

RAPID — CONSTANTINOPOL — BIORAM

Simplu itinerar pentru uzul bucureştenilor

Ediţie îngrijită, prefaţă şi note de ION CRISTOIU

EDITURA DACIA
CLUJ 197

4O CĂLĂTORIE TRĂITĂ CU LUCIDITATE

De fapt, o călătorie la Constantinopol, prin posibilele sale tentații, e un examen în fața prozatorului și gânditorului Camil Petrescu. Dacă lumea asupra căreia se apleacă un scriitor, trăsăturile ei caracteristice, joacă un rol însemnat în alegerea unei anume formule literare, atunci Levantul oferea lui- CamiL Petrescu tentația prozei exotice, pitorești, adică unui soi de literatură deseori ridiculizată de publicistul Camil Petrescu. Că scriitorul trece strălucit acest examen, o dovedește memorialul său de călătorie *Rapid— Constantinopol— Dioram,* apărut în 1933. Ba mai mult, într-o consecvență exemplară, cartea se înscrie organic în ansamblul creației camilpetres-ciene, pecetluită cum e de o constanță a acesteia din urmă: luciditatea. **În** literatura noastră — e un adevăr bine cunoscut — Camil Petrescu se înscrie ca unul dintre cei mai lucizi creatori, aparținînd unei galerii spirituale de scriitori universali dintre care putem enumera pe Stendhal sau André Gide. Asemenea eroilor săi, Camil Petrescu se observă continuu, tn chiar procesul creației sale. El suferă cunoscutul proces de dedublare întîlnit la eroii săi, pe care l-am numi. într-o formulă hussarliană, proces de dedublare a eului în *eu actor* și *eu spectator.* Paralele cu *eul creator,* înaintînd necontenit în creație, descoperind noi forme pentru conținuturi sufletești noi, se instituie un *eu spectator,* critic, care observă cu luciditate întreg procesul, trage concluzii asupra lui. **În** ansamblul operei lui Camil Petrescu, creația pro- priu-zisă nu poate fi despărțită de meditația asupra •creației.

Întîlnirea celor două planuri diferă de la o operă la alta. Uneori, meditaţia asupra formei literare se face în afara creaţiei propriu-zise (vezi *Addenda la „Falsul tratat"* pentru teatru, *Noua structură şi opera lui Marcel Proust* pentru roman), alteori, ea se realizează în chiar interiorul operei literare (vezi consideraţiile asupra romanului, asupra creaţiei în general, în *Patul lui Procust*). Cea din urmă modalitate, utilizată şi în memorialul de călătorie analizat în studiul de faţă, impune o atenţie deosebită. Ea se încadrează unui specific al creaţiei camilpetresciene sesizat de Tudor Vianu: „Camil Petrescu este un autor reflexiv. De la Barbu Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu nici un scriitor n-a îndrăznit să amestece în naraţiunile şi analizele sale atîtea idei generale" (*Arta prozatorilor români*, voi. II, pag. 275, E.P.L., 1966).O asemenea modalitate cuprinde riscurile de ridicol ale oricărei proze de idei: „filosofarea" în sens peiorativ. Capcana este evitată însă strălucit de Camil Petrescu, prin crearea unor personaje excepţionale, •cu o viaţă intelectuală intensă, personaje pentru care revelaţiile în plan teoretic ating însemnătatea unor cotituri în destinul sufletesc. Ştefan Gheorghidiu, Ladima, Gelu Ruscanu sînt personaje pentru care meditaţia, ideile generale, constituie temei de viaţă şi de moarte, căci, între viziunea lor asupra lumii şi faptele lor cotidiene se instituie o consecvenţă de neclintit. Această consecvenţă transformă ideile generale din carte în parte integrantă a naraţiunii. E, dealtfel, unul din secretele prozei camilpetresciene, al emoţiei pe care o stîrneşte orice dezbatere teoretică din cuprinsul romanelor

sale, lucru nesesizat de imitatorii lui de astăzi, autorii de „filosofări" pe pagini întregi, de considerații abstracte exterioare personajului și narațiunii. Un alt mijloc, în strînsă legătură cu primul, ar fi marele dar de eseist al lui Camil Petrescu, exprimat în tensiunea conferită oricărei dezbateri intelectuale.

înscris pe o direcție fundamentală a creației camil-petresciene, *Rapid—Constantinopol—Bioram* este memorialul unei călătorii trăite lucid, în care, paralel cu voluptatea sentimentală a călătoriei, cu gesturile și replicile celui care joacă „teatrul călătorului", se instituie observatorul acestor trăiri, cu tentativa de a dezvălui mecanismele ascunse ale călătoriei, precum și ale întocmirii unui memorial pe marginea ei. Rezultatul este o carte plină de tensiune intelectuală de la un capăt la celălalt, în care nararea reportericească se împletește cu meditația asupra călătoriei, un jurnal de călătorie în interiorul căruia se meditează asupra mecanismelor memorialului de călătorie în general.

Un asemenea mecanism dezvăluit cu luciditate privește raportul subiect-obiect într-o călătorie. Cartea începe polemic, oarecum paradoxal (fapt obișnuit la un scriitor care nu se sfiește uneori, ca în cunoscuta discuție cu doamna T., din *Patul lui Procust*, să proclame Upsa talentului ca o condiție necesară pentru un destin de scriitor):

„Nu-mi plac călătoriile. Sînt superficiale toate și uneori vulgare ca niște vise ratate. Cînd nu poți cunoaște pe cei care te înconjoară de ani și cînd logodnicul și logodnica frenetici divorțează peste

citeva luni cu constatarea că «nu s-au cunoscut•», cum vreţi ca aceiaşi oameni să cunoască oraşele pe care le văd în două trei luni şi semenii pe care-t întîlnesc cîteva zile?"

Se află aici o primă observaţie asupra mecanismului subiect-obiect în realizarea unei călătorii. **În** descoperirea adevărului asupra locurilor vizitate, rolul esenţial îl joacă subiectul călător, căruia îi trebuie **un** studiu anterior călătoriei pentru a-l afla. Dealtfel, această primă idee generală, pusă explicit în primele pagini ale cărţii s-ar putea desprinde şi din gesturile scriitorului pe tot parcursul călătoriei. Dimineaţa unei noi incursiuni îl găseşte aplecat asupra cărţilor:

„Pînă se deşteaptă lumea de-a binelea în acest Levant leneş, citesc cu patimă din cărţile despre viaţa lui, pe care *încă de ieri le-am împrumutat în teanc de la un student turc, ataşat de noi".*

Alteori, ca în cazul tainei cipreşilor, nici cărţile nu pot să dea o lămurire: *„Aş vrea să întreb, aş vrea să aflu din cărţi şi nicăiri nu găsesc nici o lămurire".*

Peisajului exterior îi revine în schimb contribuţia la realizarea atmosferei locurilor vizitate. Dar şi în acest domeniu, un rol esenţial îl joacă subiectul călător, prin ceea ce ştie dinainte despre locurile vizitate, prin punctul de sprijin pe care i-l oferă adevărul asupra acestor locuri. Ponderea subiectului în realizarea unei călătorii este relevată de Camil Pe- trescu prin evidenţierea lucidă a rolului deţinut de adevărul despre aceste locuri. Orice călătorie — e un lucru ştiut — se realizează şi datorită memoriei călătorului asupra itinerarului de parcurs. Fenomenul e cu atît mai

evident în cazul locurilor istorice. Mal mult ca într-altă parte, locul istoric e neutru, memoria călătorului umblat la şcoli urmînd să-i dea semnificaţia cuvenită. Waterloo, ca să iau numai un exemplu, e un cîmp obişnuit pentru călătorul lipsit de elementarele date istorice asupra lui; pentru cunoscător, el devine cîmpul înfrângerii lui Napoleon, scena uneia din cele mai grandioase bătălii ale istoriei universale. Astfel, o primă condiţie a reacţiei sentimentale în faţa acestui loc o constituie cunoaşterea elementară. Dar şi aici se ivesc diferenţele, căci pe fondul adevărului elementar intervine subiectivitatea fiecăruia, intervin preocupările sale, în fine, însuşi gradul de interiorizare a istoriei. Acest mecanism psihologic al oricărei călătorii e relevat cu luciditate de Camil Petrescu. Călătorind pe străzile Constantinopolului, trăind din plin nostalgia omului ai cărui strămoşi au depins de acest spaţiu istoric, el nu omite să dezvăluie resortul intim al trăirii:

„Seria mea sufletească dibuie să se încorporeze acestei realităţi de aproape 1500 de ani în diferitele ei transformări. Dacă n-ar fi tăbliţa, n-ai deosebi cu nimic mahalaua istorică de celelalte şi nici aşa nu ştiu unde se sfîrşeşte, unde se limitează, iar cînd, în zilele următoare, am străbătut cu o nostalgie ancestrală mahalalele cu uliţe în costişe, cu lespezi desprinse, legate cu smocuri de iarbă între ele, între case negre de lemn, cu balcoane cu geamlîc şi grădini închise, pe la *răspîntii cu platani, n-am cunoscut nimic şi nu m-a recunoscut nici o stafie. Să fie tăbliţa, să fie ce adăogim noi totul?"*

Că reacţia sentimentală depinde şi de ceea ce conferă subiectul călător obiectului, o demonstrează nepăsarea lumii din Constantinopol la semnificaţia istorică a locurilor prin care trece călătorul: *„Pe această lungă cale (care mai tîrziu e chiar spinarea lanţului de şapte coline istorice şi molatece, ca ale Romei rivale) zeci de mii de bărbaţi, femei şi copii se duc la munca lor, la necazurile lor, la slujbă, la circiumă, la băcănie, iar printre oamenii ■aceştia care trăiesc ziua de azi (proprietarul aşteaptă chiria, la atelier e muncă grea, băcanul dă lipsă la cîntar, în port nu e de lucru) şi care ştiu despre Constantin Porphyrogenetul şi Mohamed al II-lea mai puţin decît vizitatorii străini —, noi, care căutăm ce-a mai rămas de acum o mie şi sute de ani, sîntem nişte zănateci care trăim într-altă lume".* Descinzînd din el, se înscrie mecanismul psihologic al călătoriei pentru fiecare. Există, deci, într-o formulare paradoxală, atîtea călătorii, cîţi călători sînt. Obiectul rămînînd acelaşi, trăirea sentimentală, gîn- durile iscate depind de ceea ce-i conferă fiecare, de adevărul revendicat de fiecare asupra locurilor vizitate. Paralel, aşa cum demonstrează istoria literaturii, există tot atîtea însemnări de călătorie cîţi călători. Între trăirile călătorului Camil Petrescu, pentru care Stambulul înseamnă „înalta Poartă", locul de noroc şi nenoroc al ţărilor româneşti, şi cele ale excursioniştilor din grup se instituie o diferenţă adâncă, observată cu luciditate: *„Dar vasul a plecat după cele trei minute de oprire, doamnele în rochii uşoare sportive, care sînt cu mine lîngă botul*

negru, dincolo de cabina pilotului, nici nu ştiu ce drumuri de moarte am străbătut în gînd. Seria lor e Pierre Loti spre a cărui cafenea ne îndreptăm acum".

Observaţia călătoriei „pentru noi" se întîlneşte cu o preocupare mai veche a scriitorului. Memorialul de călătorie îşi revendică importanţa şi din punctul de vedere al istoriei literare. Parte integrantă dintr-o Operă, memorialul reia, în contextul noii forme, teme şi motive ale întregii creaţii camilpetresciene. Am văzut mai sus, reluat în contextul mecanismului psihologic al călătoriei, motivul adevărului drept criteriu de apreciere a oricărei experienţe omeneşti. Iată acum, în sublinierea rolului jucat de subiect, motivul camil-petrescian al „obiectului pentru noi", al relativităţii unghiurilor de vedere. Motivul, după o mărturie din jurnalul său, constituie o obsesie în întreaga creaţie a scriitorului. Faptele, oamenii, întîmplările sînt relativ neutre prin ele înseşi. Devenind „pentru noi", subiectul le conferă o anume semnificaţie, în funcţie de care se stabileşte şi atitudinea lui. Diferenţele dintre semnificaţii, dintre unghiurile de vedere se stabilesc în timp sau în spaţiu. Astfel, în *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război,* există în timp două unghiuri diferite de reflectare a personajului feminin, Ela. În *Patul lui Procust,* unde dispunerea e spaţială, fiecare erou există diferit pentru fiecare, gândurile, reacţiile sentimentale se orînduiesc în semnificaţii conferite de unghiul de vedere al fiecărui personaj în parte. În aceeaşi măsură, putem afirma că, în această călătorie, există un Ţarigrad pentru Gamil Petrescu, diferit

de cel al locuitorilor acestui oraş sau de al doamnelor care-l însoţesc pe autor în călătorie. Un mecanism adînc al însemnărilor priveşte raporturile lor cu cititorul. Mai mult decît orice altă formulă literară, memorialul de călătorie se scrie pentru un anumit public, pentru publicul „rămas acasă". O călătorie e o deplasare dintr-un spaţiu în altul. Premisa ei esenţială: noutatea adusă călătorului de noul spaţiu în raport cu cel din care a plecat. Paralel, premisa fundamentală a însemnărilor de călătorie o constituie faptul că prin ele cei „rămaşi acasă" vor afla despre noul spaţiu acele lucruri pe care le-ar fi aflat dacă ar fi fost ei înşişi acolo. Din acest motiv, alcătuirea unui memorial de călătorie poartă, în conţinut şi în formă, pecetea configuraţiei spirituale a celor „rămaşi acasă". Acest mecanism ascuns e demascat de Camil Petrescu nu numai prin subtitlul cărţii („Simplu itinerar pentru uzul bucureş- tenilor"), dar şi printr-o categorică mărturisire:

„Cred că e de prisos să descriu Stambulul pentru franţuzii şi nemţii care nu l-au văzut. Nu mă simt nici autor de pitoresc literar, nici de filme internaţionale.

Scriu aci însemnări pentru prietenii de acasă, anume, şi această cunoaştere dă şi măsura şi întorsul din pană"

.Publicul cititor al memorialului e precizat de la început. Ecourile se fac simţite atît în stilul memorialului, cît şi în conţinutul lui. Cartea pune liminar problema în termenii comunicării: cum să comunici exact publicului „rămas acasă", fără riscurile neînţelegerii, ceea ce întîlneşti în cale?

Soluţia e un permanent apel la cunoştinţele „celor rămaşi acasă", o permanentă asociere între cele de aici şi cele de acolo, cu atît mai mult cu cît lumile au puncte asemănătoare:
„De pildă ora aceasta a nămezii, cu lumina ei care fierbe, mişcarea de răspîntii, cu prelungirea ei pe străzile strîmbe în suişuri, dau la fiecare colţ învălmăşeli de senzaţii al căror fel nu se poate lămuri prea mult pentru străinul [illegible]în genere. Dar pentru un prieten bucureştean se poate spune minunat: Străbatem în fuga automobilului un cartier cum e strada Carol şi Calea Şerb an Vodă, însă cu casele mai înalte, mat răsăritene încă şi încă mai neumblate (tramvaiele sînt verzi şi roşii), urcînd spre colinele istorice ale Stambulului sfînt".*
Asemenea asociaţii, în care se ţine cont de memoria receptorului, se ivesc destul de des în cartea lui Camil Petrescu. Astfel, adîncimea mării e *„cît din vîrful muntelui Caraiman pînă la gara Buşteni";* teatrul de varietăţi „Taxim" e o grădină de vară acoperită, ca berăriile la Moşi; pe o anume stradă se merge ca pe sub zidurile Arsenalului bucureştean etc. Uneori, simpla comparare nu ajunge şi atunci scriitorul recurge la mijloace mai complicate:
„Pentru cei care au străbătut trecătoarea de la Turnu Severin în sus se poate cîrpi o imagine a gîtului de apă care desparte Europa de Asia. Trebuiesc numai scoase stîncile de la Porţile de fier oprită scurgerea prea văzută a şuvoiului".
O imagine îşi pot făuri şi cei care n-au trecut **pe** la Turnu Severin:

„Ba *chiar şi pentru cel care nu cunosc decît de*fileul de la *Călimăneşti* **la** *Brezoi se poate* făuri o *imagine. Desfaceţi şi depărtaţi, cam* la un *kilometru, un mal înalt, stîncos, de altul, umpleţi cotul cu apă adîncă, potolită şi, sporind ruinele asemeni mesei* lui *Traian de o parte şi de alta, adăogaţi castele sarazine, suprimaţi ici şi colo şoseaua, înlocuită aci cu mersul pe apă"* .De fapt, soluţia reprezintă o aplicare la datele memorialului de călătorie a cunoscutei soluţii camil- petresciene în problema comunicării: utilizarea asociaţiei intelectuale. Adept al literaturii de cunoaştere, scriitorul a resimţit cel mai mult dramatica întrebare: „unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?" în context camilpetrescian: unde vei găsi cuvîntul în stare să exprime exact adevărurile sufleteşti, subtilele nuanţe ale lumii interioare. Ca şi în cazul memorialului, două lumi se raportează una la alta: lumea interioară, a adevărurilor psihologice şi lumea receptorului, a celui care trebuie să înţeleagă exact ceea ce se petrece în lumea sufletească. Prin această încleştare, se explică o serie de gesturi ale scriitorului Camil Petrescu,

neînţelese în afara unei raportări la datele fundamentale ale unei obsesii: utilizarea parantezelor de regie în teatru, spaima în faţa greşelilor de tipar, istovitoarele explicări ale creaţiei sale etc. Soluţia cea mai fericită a problemei este utilizarea asociaţiei: procesul intim, pentru a cărui expresie directă vocabularul se dovedeşte sărac, e asociat cu procesele exterioare, cunoscute cititorilor şi, astfel, în stare să le ofere o idee adecvată. Ca să dau numai un exemplu, iată cum nevoia de a exprima o stare psihologică greu definibilă trimite la **o** stare mai cunoscută: *„Au tresărit toţi şi apoi au rămas încremeniţi* de *nedumerire, ca şi cînd din tavan s-ar fi desprins, şi-ar fi căzut în mijlocul mesei, peste farfurii şi pahare, o cobra încolăcită şi împăiată"*. (Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război).

Obsedat de aceeaşi problemă, memorialistul apelează, pentru a comunica exact ceea ce vede în lumea Constantinopolului, la asocierea cu privelişti de „acasă", destul de cunoscute bucureştenilor.

De preocupările publicului cititor depinde şi bagajul de idei al însemnărilor de călătorie. Mai ales în cazul unei călătorii-pretext, cum este cea a lui Camil Petrescu, problemele abordate în lucrare nu se pot situa în afara timpului şi locului în care trăiesc cititorii. La Camil Petrescu, această orientare e mult înlesnită de spiritul său polemic, gata oricînd să intervină în problemele ce se dezbat la un moment dat. În plus, însăşi realitatea istorică a Bizanţului, începînd cu destinul ei

încărcat de misticism, pînă la modernizarea impusă de Atatiirk îi oferă destule pretexte pentru a medita la problemele României din anii '30—'33. Trecerea lor în revistă se impune cu atît mai mult cu cît multe din ele constituie chiar permanenţe ale întregii publicistici camilpetresciene.

Una din ele se referă la raportul tradiţie—modernitate, realitate naţională — forme occidentale. Pretextul 11 constituie descrierea marilor avantaje, pentru Turcia, ale europenizării impuse de Mustafa Kemal. În realitate, problema este pusă şi pentru că ea agita în acel moment spiritualitatea românească. Discuţia asupra modernizării României, asupra „formelor fără fond", începută odată cu reacţia conservatoare a „Junimii", este reactualizată puternic în anii călătoriei lui Camil Petrescu la Constantinopol de atacurile „Gîndirii" împotriva europenizării, a modernizării României. Fără nici o pretenţie de nuanţare, Camil Petrescu pledează, ca dealtfel tot cercul lovinescian, pentru ideea sincronismului, aducînd ca argument în plus imaginea sensibilă a altoiului.

Nu lipsită de actualitate **în** etpocă e şi problema raportului religie—ştiinţă, Iraţionalism—raţionalism. Pretextul îl constituie realitatea istorică a unui Bizanţ mistic; dar adevărata ţintă e dezbaterea uneia din cele mai complexe probleme ale României şi Europei din acel timp. Sîntem în perioada cînd atacurile la adresa raţionalismului, a scientismului, sosite dinspre „trăirism" şi „gîndirism" îşi fac tot mai mult loc în cultura noastră. **Însă,** unor idei retrograde ca îndemnul întoarcerii la Evul Mediu, critica civilizaţiei opuse arbitrar culturii etc., li se dă imediat replica de

către forţele progresiste, în frunte cu P.C.R. De-altfel, adresa exactă a problemei o mărturiseşte Camil Petrescu deschis, odată cu poziţia sa categorică **în** această problemă:
„Mărturisim că adîncind în noi motivele şi fără să făgăduim frumuseţile Bizanţului, nu încercăm nici o nevoie de întoarcere la Evul Mediu, aşa cum ni se cere în ultimul timp, ci mai curînd simţim esenţial afinităţi pentru acel humanism occidental trudit nu de ideea cultului Fiinţei Supreme, sau de problema fericirii viitoare, ci urmărind cu preţul oricărei jertfe, fie şi cu sacrificiul vieţei de apoi, un alt soi de nălucă, aceea a adevărului, a cunoaşterii, a biruinţei conştiinţei substanţiale, inhibit morale, asupra materiei, deasupra principiului »mîntuirii» şi «frumosului» însuşi".
În sfîrşit, **o** a treia problemă abordată este cea a adevărului în artă. Deşi pornită de la realitatea artei bizantine, nici ea nu este pusă în mod întîmplător. Raportul artă—cunoaştere, formă—fond constituie una din temele predilecte ale dezbaterilor literare dintre cele două războaie mondiale, dezbateri în care poziţiilor cu tendinţe formaliste, estetizante li se opune ideea *artei pentru adevăr* profesată de oele mai valoroase creaţii din literatura epocii. Consecvent întregii sale creaţii, Camil Petrescu găseşte încă un prilej — distanţîndu-se de cercurile formaliste — pentru un elogiu adus artei ca mijloc de cunoaştere:
„Vidul acestor acrobaţii de frumuseţe ne întăreşte mai mult în convingerea de atîtea ori exprimată e& frumosul de orice înţeles în afară de cel de cunoaştere, nu ţine de esenţa artei, deşi farmecul lui poate fi uneori ameţitor, aşa cum se întîmplă de

pildă în această fuziune de frumusețe grecească și orientală, în această montare «-nemaivăzută»."
E o profesie de credință pe care, în aceeași încordare intelectuală din întreaga sa operă, Camil Petrescu și-o respectă întru totul în memorialul de față.
ION CRISTOI

UNOTA ASUPRA EDIŢIEI

Volumul de faţă reproduce prima ediţie a cărţii apărută în 1933 la Editura „Cartea Românească". Ortografia a fost modernizată, cu excepţia genitivului *ei,* a unor forme ca *strein, sentinelă, coaje, contimporanul, adăogim* etc., a cuvintelor de provenienţă străină: *coucheta, pullovere* etc. menite a evidenţia pe scriitorul înclinat către neologism. Formele paralele au fost păstrate întocmai: *kilometru — chilometru, cobori — scobori, cari — care, streaşină — streşină, operele — operile, pivniţă — pimniţă* etc. De asemenea, în ortografierea numelor proprii, am păstrat toate variantele folosite de autor: *Porfirogenetul — Porphyrogenetul, Mahamed — Mohamed — Mohamet, Bajazet —Baia- zet — Baiazid. Ankara — Ancara* etc. Greşelile de tipar — atît de problematice pentru Camil Petrescu au fost îndreptate tacit.

Notele de la sfîrşit au rostul de a spori mult înţelegerea unei cărţi legate cu nenumărate şi trainice fire de restul creaţiei camilpetresciene. Pentru a evita confuziile, notele editorului sînt însemnate cu cifre romane.

i. c.

PASIENŢA PRELIMINARĂ

Nu-mi plac deloc călătoriile. Sînt superficiale toate şi uneori vulgare ca nişte vise ratate. Cînd nu poţi cunoaşte pe cei care te înconjoară de ani şi cînd logodnicul şi logodnica frenetici divorţează peste cîteva lunii eu constatarea că „nu s-au cunoscut", cum vreţi ca aceiaşi oameni să cunoască

oraşele pe care le văd în două trei luni şi semenii pe care-i întîlnesc cîteva zile? Dealtminteri peisagiile exterioare — cele mai frumoase chiar — sînt neapărat mai puţin interesante decît cele interioare, care merg în tine ca în adîncimi fosforescente de mină şi de moarte.

Nu există în largul lumii un drum mai plin de emoţii, de neprevăzut, de lucruri uimitoare şi de zigzaguri mai năzdrăvane decît sufletul unei femei. Călătoriile care uniformizează în pitoresc au un singur interes real... să slujească de cadru unor explorări sufleteşti.

Cînd deci prietenul meu, într-un pridvor de deasupra mării molatece a Balcicului mi-a făcut propunerea de a vizita, în cuprinsul unei săp- tămîni, Ţarigradul, am surîs ca şi cînd mi-ar fi propus să facem cu ajutorul unui proiectil julvernian o călătorie în lună. Cînd a insistat, am refuzat cu nedumerire şi îndîrjire. Pe urmă am început să mă obişnuiesc cu traiectul ideii.Şi pe terasa Cazinoului din Constanţa, porumbar de piatră albă, bătut de valurile mării, îmi spuneam: În definitiv e vorba de I» incursiune istorico-geografică, adică de una care nu are nevoie de nici o pătrundere. Istoria, cu cît eşti mai erudit cu atît o cunoşti mai puţin, iar geografia, cîtă vreme se mulţumeşte cu ce e al ei, e atrăgătoare suprafaţă. Patru zile sînt chiar prea mult pentru o asemenea năvălire ideologico-barbară şi relativ puţin ca

oboseală şi pierdere de timp. Prima condiţie a unei excursii folositoare şi frumoase e să fie scurtă, grăbită şi superficială, ca să poată prinde singura realitate sesizabilă cînd eşti pe tărim străin: atmosfera. Altminteri e necesară trudă, şi studii îndelungi şi temeinice, adică făcute acasă, în bibliotecă, mult pe îndelete. Adevărul începi să-l pipăi sigur cînd a devenit element de laborator: îl pui în raft, îl dai jos, compari, notezi, îl împachetezi din nou sau îl laşi numai deoparte, pe birou, pentru a doua zi. Dacă „Orbii conduşi de un beţiv" ai lui Peter Breugel nu te-au zguduit din prima clipă cînd i-ai privit', ci te-ai pus să-i studiezi, atunci erai în cîştig dacă îi studiai acasă comparînd reproduceri şi compulsînd monografii. Puteai la rîndul tău să scrii un studiu poate şi mai savant asupra tabloului de la Lichtensteinische Galerie. Acea „mică diferenţă" e totul, ca între o instalaţie de uzină electrică vie şi una care nu răspunde cînd întorci butonul.

DAR E FURTUNA

Seara vine rece şi cu bură de avuz din imensitatea apropriată a mării, care spală cu furie digul şi aruncă jerbe de apă pe promenada de piatră. înapoia celor care joacă la ruletă şi la bulă, e protector, în spate, oraşul care-i va adăposti la noapte. Acum ei nu fac decît să cocheteze cu năvălirile prăbuşite de apă, care-şi stropşesc dezordonarea lichidă de

geometria de piatră înaltă a Bulevardului. Arunc pe jos gazetele abia sosite care vorbesc în titluri pe două coloane de Furtuna de pe Marea Neagră, vase refugiate în port, bărci răsturnate, şi tai în felii, gînditor, înghețata de dinainte. O plimbare pe cheiul de piatră îmi dă şi mai mult impresia de toamnă şi noapte. Bărbaţii care se odihnesc, artritici, pe bănci, stau strînşi în pardesiuri, iar femeile, deşi arată genunchii şi umerii căliţi de soare, au pullovere şi şaluri de lînă, eşarfe care flutură în vînt, paralel cu părul despieptănat. Urletul mării se face tot mai mult noapte, orizontul, şi-aşa apropiat ca lupii noi veniţi în marginea satului, se unifică încet în întuneric. Toate nopţile duc în sus pînă la marginile Universului, dincolo de toate stelele mari cît lumile, dar mai mult decît oricare, duce noaptea asta grea de pe ţărmul mării.
Să întrebăm oracolul, căci Pontul Euxin a fost întotdeauna apropiat de zei. O monedă, aruncată ca un zar pe masa verde cu pătrate albe, aduce cu ea încă şapte. Se poate porni pe mare.
Sub arcada sticloasă şi aparent marmoreană a Cazinoului, autoarea incomparabilă a „Fecioarelor despletite"[11] mă întrebă ou oichi nesiguri şi cu surîs mirat:
— Sincer, spui? N-ai mai fost încă pe mare? Şi pleci pe o vreme ca asta?
— Sigur, vaporul e bun, comandantul excelent, numai marea e rea. Nu ţi-e frică de răul de mare?

în privința asta sînt oarecum liniştit. Nu vreau „să am" şi „nu voi avea rău de mare"™. Dar de la dreapta spre stînga, pe tot cuprinsul haotic, venit aproape şi lichid, e o anumită întunecare.

E ora 11 (cînd sfîrşesc teatrele) şi pornesc singur — căci bagajul e înainte — spre digul pustiu care nu mă duce decît înspre largul mării. Mă întorc pe muchea de piatră, să găsesc

intrarea adevărată
în port. Nu
întîlneso pe
nimeni, ca într-un
sat, noaptea. Lîngă
mine, la poartă, o
sentinelă doarme
ghemuită în ghe-
retă, iar înainte,
umbre tăiate de
alte mal negre,
forme amestecate,

becuri luminînd a
pustiu şi linii de
cale ferată se
limitează de luciul
mării liniştite,
întrerupt şi el de
arhitectura
corăbiilor
ancorate. Nici o
urmă omenească.
Totul pare
încremenit ca într-

un basm
comercial, ferit
prin dig de marea
furioasă. O
pornesc înainte
căutînd pe cine să
întreb. Mă
împiedic de
lanţuri, de parîme,
de traverse de cale
ferată. Pe fiecare
vas doarme cîte

cineva care ar fi
trebuit să fie poate
de veghe. Nu mai
ştiu de cînd merg.
Am ajuns în sfîrşit
la capăt şi înţeleg
că sînt în portul
militar. Am dat şi
de o sentinelă
trează care-mi
arată că
debarcaderul e în

colţul opus. Dacă aş tăia luciul bazinului în diagonală, ar fi mai scurt. Aşa trebuie să ocolesc două laturi ale dreptunghiului de cheiuri. Vreun chilometru poate de mers iar pe jos

.Lungit, lipit de chei, „Regele Carol" e alb, etajat şi luminat electric ca un alt cazinou. Constat cu oarecare mirare că mai e lume, în afară de mine, care pleacă astă-seară. Sînt mai întîi tovarăşii numeroşi ai grupului

nostru. își caută agitații locul pe punte. Sînt pe urmă oameni de serviciu care încarcă pachete și coșuri pentru restaurant. Serviciul de poștă, controlul vămii, al poliției. Mă uimește că pe furtuna asta pregătirile de plecare seamănă cu cele dintr-o gară. Mai privesc încă o dată vasul-ca- zinou. Un coș negru lat și scurt e îndesat în mijloc, așa cam pe ceafă, înconjurat de alte mici coșuri, acestea albe însă, care ar fi vrut să fie parcă semne de întrebare, dar s-au oprit la jumătatea drumului cu gura căscată. Aliniate, două cîte două, paralele, bărcile de salvare sînt pe covertă, acoperite cu pînză. Hai să urcăm.

UN SPITAL PE VALURI

Încă înainte de pornirea vasului, în plin du-te vino, ofițerii aleg, din deprindere desigur, pe „Miss pachebot". Vreo doi subțiri (în uniforma care, abil aleasă, le lasă în același timp aerul degajat și elegant, pentru că nu vrea să se impuie, al hainei civile) au încadrat o blondă mlădioasă și, în lumina becurilor, dulce ca un copil. Atrăgători și căutați de femei chiar pe uscat, ofițerii marinari sînt vis devenit realitate pe vasul lor. Dealtfel poate că scriitorii ar trebui să folosească oricît de des comparația „important ca un ofițer de marină, cînd pornește vasul pe furtună".

E trecut de miezul nopții. Trei înștiințări de clopot pe punte, întrebări de: „gata?", dezlegări de parîme păroase, groase

cît nişte şerpi ecuatoriali (vor sta încolăcite
ca nişte clăi, cinci şase pe lîngă coşurile albe
care ar fi vrut să întrebe ceva, dar au rămas
mai curînd mirate) şi înţelegem că am pornit.
Dar e adevărat că nici mersul melcului nu e
atît de încet ca desprinderea unui vas mare
de uscat. Poate numai creşterea unei plante.
Printre celelalte vase, după un inspăimîntă-
tor uruit de macara, de parîme, după un scurt
zbierăt de măgar metalic, puternic şi destul
de uimitor pentru un vas atît de cochet,
„Regele Carol" se strecoară lin, călăuzit de
felinare roşii, spre rosturile lui în noaptea
udată, apostrofată cu mînie înspumată, de
valurile demente. Stau la proră, drept ca un
băţ de steag, izolat ca în ciocul unei păsări.
Vreau să văd ieşirea din port dintr-o singură
privire în noapte. Tăiem lin umbrele care se
întretaie la rîndul lor.
Se înalţă totul cu mine, ca spre un tavan
imaginar şi cad de acolo peste parîme, peste
baloturi, peste grătare mari. Botul se
scufundă acum şi el în adînc, ca un etaj care
se surpă, încerc să mă ridic în picioare, dar
alunec în toate părţile. Vasul a ieşit în mare.
Cobor totuşi pe punte. Forfoteala a încetat.
Cei cîţiva care mai merg se reped dintr-o
proptea într-alta, cu haine de toamnă pe ei,
cei de pe bănci stau ghemuiţi ca emigranţii în
filme americane.

într-un ritm larg
vasul se urcă,
parcă o dată cu
jumătate de
pămînt, spre cer,
pe urmă coboară,
pe cît se suise, în<
golul lăsat de
valuri. Lumina e
mult mai scăzută
pe bordul lui, ca

un culoar aproape pustiu

.M-am aşezat pe bancă şi încerc să pătrund în noaptea care se zbuciumă cu urlet, cu plînset de valuri, brusc prăbuşit şi iar ridicat. Nu văd decît, jos, talazurile pe care le luminează vasul cu becurile lui palide. Din cînd în cînd pe punte, cîte o femeie trece sprijinită de bărbat ca de un infirmier. Treptat băncile se golesc, căci vasul suie mereu jumătate din existenţă spre cer, ca ;s-o coboare apoi arcuit în gol.

încep să facă înconjurul vasului ca un exerciţiu de voinţă. Ca şi mine mai sînt alţi încăpăţînaţi, unii prinşi de stîlpi, alţii culcaţi în bărcile de salvare. Cu pas electric, potrivit cu mersul înălţat şi coborît al vasului, comandorul (figură de amorez de cinematograf „încă" tînăr) inspectează, ici şi colo, nu mai ştiu ce.

E ora două, sînt obosit, hai jos la cabină. N-am văzut nave străine, dar ştiu că vasele de călători, româneşti, au o răspîndită reputaţie de lux, mai mult decît merită. Interiorul „Regelui Carol" are un aer de bomboniera lucrată în alb şi catifea roşie. În sala de lectură, în saloanele cu pian, fotolii adînci de piele aşteaptă leneşe. Becuri ca nişte cupe de cristal, multe, trepte scurte şi coridoare acoperite cu covoare roşii, oglinzi şi uşi mici, duc în celule

mătăsoase, numerotate. Dar e aci o căldură care astupă nasul, moleşitoare. Mi s-a pus un nod în gît. Dealtfel, prin uşile întredeschise, îmi dau seama că mai fiecare cabină e cămăruţă de spital. Credeam că aci nu voi mai vedea ridicîndu-se nimic în jurul meu. Dar pereţii se înalţă şi ei, tavanul sourt se suie odată cu ei. Cunosc şi eu, o clipă, încercarea celor bolnavi. Ţi se pare că, după ridicarea vasului, o pompă îţi aspiră conţinutul pieptului, iar cînd vasul cade încet cu tine, simţi acolo un ghem viu; imediat apoi creierul îţi porneşte într-o parte, iar cutia craniană într-alta, ca apa care se clatină într-o strachină purtată. Picioarele nu-şi mai amintesc distanţa exactă pînă la podea. O sforţare, un act de voinţă şi totul a trecut. Mă lungesc pe coucheta cu cearceafuri albe, uimit că mă văd în pijama, în largul mării, noaptea, pe furtună. Cînd mă deştept, odihnit, geamul rotund ca un ochi, al cabinei, e alburiu. Intîiul gînd e să pot prinde răsăritul soarelui pe mare. Pe punte au adormit, ca manechine îndoite şi cîrpe felurite, aruncate la întîmplare, bolnavi şi sănătoşi. Cîţi vor fi, sînt toţi cei care n-au putut suporta cabinele. Un singur băieţaş stă treaz şi drept, de parcă ar răspunde de soarta vasului, privind în larg, cu gulerul hainei ridicat. Bate vîntul zorilor mereu, dar e plăcut, iar acum vasul se vede tot, alb, ridicîndu-şi prora spre cer şi coborînd-o în adînc, cu tine împreună, ca un scrînciob care cade cu temeiul lui cu tot. La început mişcarea creşte abia simţit, ezită ca

şi cînd ar pipăi, pe urmă se arcuieşte hotărît, larg, şi ajunge jos.

Uscat nu se mai vede nicăieri. Mi-e teamă de o descriere a mării. înainte de a o fi văzut întîia dată (abia terminasem universitatea) cetisem nenumărate descrieri, o văzusem de atîtea ori în filme,

căutasem să mi-o reconstruiesc cu pasiune, pentru mine, dar cînd am văzut-o nu semăna cu nimic din ceea ce cetisem sau vă-zusem. Era altceva. Mai mult încă deosebită de cele convenite era

marea din acest
luminat de ziuă

.Cel mai izbitor lucru mi s-a părut circonferinţa netă, puternică, geometrică a orizontului.
Sîntem pe o tavă lichidă de oţel, mai mult neagră decît verzuie, cu raza cam de un kilometru. Tava e parcă sub un clopot limpede, alb, aerian, iar noi, în mijloc, ca un obiect pus la păstrare. Dealtfel e atît de luminoasă ziua ireală şi contururile sînt atît de nete, încît e sigur că soarele a şi răsărit, şi e, albicios, ascuns de vreun nor mic (sînt vreo doi trei, ca de lînă scărmănată, chiar unde ar fi să răsară). Priveliştea e nemaivăzută, de parcă am călători toţi pe o mică planetă lichidă, din cele pierdute în spaţiile interstelare. Atît de nemişcată şi dură e circonferinţa orizontului la în- tîlnirea cerului cu marea, că îţi porţi privirea pe ea, de jur împrejurul vasului, ca pe o linie a destinului. Apa mării e grea şi frămîntată ca o lavă cosmică. Nu face nici o spumă, ci încheagă numai ochiuri, ca nişte cratere lichide şi necontenit mişcătoare în larg. Dacă te uiţi mai bine, nu mai vezi cratere, ci moviloaie negre, care cresc, se încalecă şi se prăbuşesc. Jos, sub noi, adînc lîngă zidul tăios al vasului, apa e spintecată, măcinată şi înspumată, de arborele nevăzut al elicelor, rămînînd dîră, „de alt model", în urma noastră pînă departe. Tălă- zuirea mării, aci în larg, unde e poate sub noi o adîncime cît din vîrful muntelui Carai- man pînă la gara Buşteni, e greoaie şi lunecoasă în acelaşi timp. Privite în parte, valurile cresc spinări, deschizînd la rădăcina lor vîlcele,

cînd rotunde ca niște gropi de obuz de 305,
cînd lungi de paircă sânt „Valul lui Tnaiian"
de apă, de-a binelea.

Mă înşelasem. Soarele nu răsărise încă şi abia acum se va ivi. Între negrul verzui al tăvii de cratere lichide şi cerul limpede, dar mai mult alburiu, se iveşte un fel de ţiţină de metal roşu, care creşte grăbit, se rotunjeşte, se ţuguiază iar, molatecă, şi, diformată de jocul optic, creşte vizibil fără nici un soi de raze. Acum e ca un ou de aur roşu, mare cît o amforă turcească, pe care un Columb nevăzut încearcă să-l aşeze în vîrf pe marginea uriaşei tăvi de apă neagră lichidă, dincolo de marginile căreia e golul nefiinţei. În mijloc, singuratec, îşi balansează catargele, odgoanele şi scările vasul nostru, alb şi zăbrelit ca un pod metalic- care leagă două nesfîrşituri de apă.BOSFORUL

Mă culc iarăşi, jos, în celula de catifea roşie, iar somn bun, odihnitor. Cînd mă ridic din nou pe punte e nouă dimineaţa. Călătorii au ieşit în grupuri la soare, în chaiselongue-uri şi pe bănci, ca pe terase de spital. Aproape toţi au ochii în cearcăne negre, sînt gălbui ca operaţii de curînd şi cu buze decolorate. îmi aruncă ochi miraţi şi dezgustaţi de viaţă, cînd mă văd trecînd grăbit, încercînd să-mi potrivesc mersul marinarilor. îmi găsesc tovarăş de convorbire într-un fost ofiţer de vînători, legat ca un atlet, care nici el nu sufere de rău de mare. O tînără actriţă bucureşteană e de asemeni bine dispusă. Cei care încearcă noi medicamente de tot soiul ne privesc îndepărtat, uimiţi. Un ceas două, cutreierăm vasul căutînd puncte de sprijin mai mult pentru o activitate inutilă, decît

pentru senzaţia de neechilibru pe care ţi-o dă vaporul scoborînd şi ridicîndu-şi zăbrelele albe sau trapezele spînzurate de ca- tarturi, printre care se aleargă pescăruşi albi.
Mai tîrziu, pe linia netă a discului lichid apare un fel de abureală scăzută care se inne- gurează, toată înălţată abia ca de o palmă. După cel dintîi strigăt: „pămîntul!", toate pri- virile s-au trezit, toţi obrajii s-au înviorat. E un soroc suferinţelor. Pe urmă desluşim şi un far, care se dovedeşte însă mai tîrziu a fi fost o corabie cu trei vîntrele înalte şi egale între ele, ca turnuri de pază. Doi copaci la intrare de asemeni se dovedesc şi ei a fi nişte mici insule stîncoase ca nişte ciuperci verzui[1].
Abia peste un ceas intrăm în apele line ale Bosforului, către oare am trimis, înainte, toate dorinţele noastre şi, neîntreruptă, direcţia privirii tuturor. Pentru cei care au străbătut tre- cătoarea de la Turnu Severin în

1 Cu o imaginaţie nesfîrşit mai vie, grecii antichi- tăţii ştiau că aceste insule, pînă la trecerea Argo- nauţilor, porniţi să aducă lîna de aur cam de prin Armenia actuală, alergau bezmetice una către alta, ca să strivească în strînsoarea lor pe îndrăzneţul care ar fi vrut să treacă din mare în gîtul de apă. Iason le-a păcălit dînd mai întîi drumul unui hulub alb, căruia nu i-au păgubit dealtfel decît coada, iar de atunci Sympligadele au rămas nemişcate, ba chiar şi-au schimbat numele. Au devenit Cianeele, după cum vom afla, toate aslea, mai tirziu.

sus, se poate cîrpi o imagine a gîtului de apă care desparte Europa de Asia. Trebuiesc numai scoase stîncile de la Porţile de Fier şi oprită scurgerea prea văzută a şuvoiului. încolo aceeaşi cale de apă largă între dealuri, aceleaşi coturi care închid şi deschid, ca nişte irisuri pe ecran, timp de aproape o oră, privelişti de măguri păduroase, cu vile la poale şi golfuri cu corăbii. Ba chiar şi pentru cei care nu cunosc decît defileul de la Călimăneşti la Brezoi se poate făuri o imagine. Desfaoeţi şi depărtaţi, cam la un kilometru, un mal înalt, stîncos, de altul, umpleţi cotul cu apă adîncă, potolită, şi, sporind ruinele asemeni mesei lui Traian de o parte şi de alta, sporiţi şi numărul vilelor, adăogaţi castele sarazine, suprimaţi ici şi colo şoseaua, înlocuită aci cu mersul pe apă. înaintăm încet între coasta asiatică şi cea europeană, cu călătorii spînzu- raţi de barele punţii şi covertei, ca nişte vrăbii pe sîrme de telegraf — toţi dornici să vadă. Fiecare vas întîlnit e salutat, cercetat şi urmărit cu privirea.Timp de un ceas şi mai bine sînt nervos. N-am o axă, n-am un schelet pentru fixarea celor ce văd. Pe dreapta şi pe stingă, dealuri, cînd împădurite, cînd rîpoase, închid drumul sau se desfac în lacuri după ce au ocolit pro- montorii largi, cu trupuri ciunte, de ziduri năruite, cu debarcadere mici şi, ici colo, promenade şi hoteluri de lux mai bogate şi mai fastuoase ca pe malul Oltului la Călimăneşti. Dar nu pot recunoaşte nimic, nu pot identifica nici un punct. încerc să întreb

cîte un marinar, dar se pare că ofiţerii de marină, blazaţi, tratează Bosforul cum tratăm noi Bucureştii în care trăim, uitînd să-i cunoaştem. E parcă un spectacol de cinematograf anonim. O hartă clară ar lămuri totul. îmi vine în minte reproşul pe care îl face Croce esteticei empiriste: nu poţi cunoaşte nimic, dacă nu ai un plan, vag măcar, pe care să-l confruntî cu realitatea. Nu poţi pretinde să aduni materiia! estetic ca să-l studiezi, înainte de a şti mai întîi care e materialul estetic şi care nu, adică, în cele din urmă, fără un concept teoretic. Ştiu, amintirea lecturilor mele e o caravană încărcată de miragii, întîmplări şi nume. Timp de-secóle au pornit de aci, din chioşcurile şi sera- iele acestui defileu, hotărîri crunte, care au dus moartea sau viaţa în principatele dunărene, au pornit porunci mînioase către paşii de pe Dunăre. Soarta Rusiei de sud, a Ungariei, a occidentului pînă sub zidurile Vienei,. era schimbată de oameni care aci iubeau, aveau copii, sărbători şi zile de moarte. E pe aci pe undeva cetatea zidită de Murat al IV-lea, e legătura de tabii de piatră a lui Mohamed al II-lea, clădită aci un an înainte de căderea Bizanţului, înconjurat astfel din toate părţile. Pe aci trebuie să fie pe undeva Balta Liman cu „Conacul" în care în 1849 se hotăra soarta noastră. E încă, pe aci, poate, pe malul stîng, sub deal, între aceste înşirări de yaliuri şi castele, Ienichioi, unde la 1828 s-a hotărît independenţa Greciei. Pe dreapta, poate acolo unde sînt promenadele

luxoase şi vilele, e- desigur Therapia, cu palatele familiilor care, pornite din Fanarul încîlcit şi murdar al caselor de lemn, după ce ocoliseră şi se încărcaseră de averi în principate, nu se întorceau în mahalaua natală, ci îşi construiau aici, în această 6taţie aristocratică, vile şi chioşcuri: Mavrocor- dat, Mavrogheni, Suţu, Moruzi, Caragea, Ipsi- lante etc. etc. Dar unde? Dar care anume sînt?

Pe aci veneau corăbiile încărcate cu averi spre metropola lumii.

Se desface tot mai mult strîngerea de dealuri. Palatele sînt acum cu ferestre multe, coborînd pînă în apă, ca în privelişti veneţiene, unele

îndesate în altele,
despărţite de
moschei cu
minarete tari,
înalte. În fund şi
pe dreapta sînt
terase etajate,
înghesuite, clădiri,
unele fumurii,
altele albe, sînt
nenumărate
turnuri. Zguduitor

ieşite în relief sînt
cupolele mari,
încălecate ca nişte
carapace uriaşe de
argint şi marmoră,
ale moscheilor,
păzite de cîte
patru sau şase
minarete: fusuri de
marmoră, înalte cît
foişoarele de foc,
înălţîndu-se (toate

para lele, remarcă
un tovarăş de
drum) viu spre cer.
Sîntem în miezul
zilei şi e scînteiere
de aur şi argint în
atmosferă, o
pulbere răcoroasă
în acelaşi timp.
Bosforul s-a lărgit
dintr-o dată îna-
intea noastră, e

încărcat de zeci şi
zeci, de sute de
corăbii, şalupe,
mahoane, vase de
pasageri care
plutesc încoace şi
încolo, desigur,
fiecare la rostul ei
precis, dar pentru
noi, care nu-l
cunoaştem, fără
nici o noimă, într-o

învălmăşeală
inimaginabilă.
Dealurile
împădurite, sau
numai cu tăpşane,
din stînga şi din
dreapta, s-au turtit
şi ele, sînt acum
coline dulci, aco-
perite, în loc de
păduri, cu case cu
multe etaje şi

multe ferestre. E pe stînga Scutarii Asiei Mici, pe dreapta Galata şi Pera. Bosforul intră acum într-o mare, ca un fluviu în ocean. E Marea de Marmara. Dar a trimis şi pe dreapta •un pinten de apă, un golf

îngust cît Dunărea la Budapesta, lung de peste zece kilometri. E Cornul de Aur[1]

.Bosforul dinspre Marea Neagră, Cornul de Aur, trimis o jumătate de poştă spre Traci a, şi Marea de Marmara sînt cele trei colosal® bulevarde de apă care împart Constantinopolul în cartiere deosebite. (Scutari, pe malul dinspre Asia, Pera şi Galata, spre Balcani, Stambulul, spre Marea de Marmara). Să le spunem, pentru culoarea locală, mahalale. Răs- pîntia lor, cu cheiuri, cu docuri, palate şi moschei pe toate laturile, e piaţa de apă din centrul Ţarigradului. În cincisprezece minute, vaporaşul (cît cel de Dunăre), care pe aceste căi înlocuieşte tramvaiul, traversează în oricer sens piaţa de apă, totdeauna încărcat de lume, ca un stup cu gratii multe,

1 Numele acesta îmi spunea mai înainte oricît de multe, dar, vai, n-am ştiut pînă aci că e un eolf, pur şi simplu.

descurcîndu-şi drumul printr-o nenumărată forfoteală de vas© mari, de bărci putrede, de caicuri şi mahoane încărcate cu mărfuri. Mulţi citează această mare răspîntie de ape, în mijlocul Constantinopo- lului, drept cea mai frumoasă priveliştе din lume. N-am cunoscut atîtea ca să putem fi de o astfel de părere, dar berechetul de culori şi forme, încălecarea de terase, bogăţia de moschei şi palate (profilate pe culmile colinelor, despărţite de braţe de ape), toate scăldate într-o lumină vie, e uluitoare. Acelaşi tovarăş de drum îmi şopteşte iar: „e ciudat, dar parcă •am impresia că intru în rada New York-ului". Căci Constantinopolul, aşezat pe măguri, are casele clădite pe terase, şi mai toate înguste, paralelipipedice, cu ferestre aliniate şi înalte ca nişte zgîrie nori. Un alt tovarăş, care a mai fost pe aci, ne lămureşte: casele nu sînt •atît de înalte, dar sînt construite toate pe povîrniş. Partea din faţă şi dinspre stradă nu are în genere mai mult de cinci sau şase caturi, dar partea din dos, pe care o vedem noi, adaogă încă pe atâtea în jos, spire ¡mare, pe rîpă.

Ceea ce sporeşte nefirescul şi basmul acestei cetăţi de apă şi terase e fără îndoială numărul moscheilor (Dealtfel ar fi foslt penltru frumuseţe îndeajuns Bosforul, ca o Dunăre la Budapesta, dar i se adaogă şi celălalt fluviu, la fel de lat, Cornul de Aur, iar ca şi cum împreunarea lor n-ar fi fost de ajuns, ele îşi au în acelaşi loc şi dubla confluenţă cu Marea de Marmara). Aşezarea oraşului pe măguri dă

putinţa fiecărei moschei să domine ca o cetate, cățărată, aşa ca atîtea castele medievale apusene, pe coline, dar sînt un soi de cetăţi mai curînd albe, cu cupole rotunde şi late de tot, suprapuse leneş, păzite, ca nişte catafalcuri uriaşe de marmoră şi argint, de sulițele neînduplecate şi transcendente ale înaltelor minarete. Mai e deosebirea că nu sînt aşezate la locuri de pîndă şi trecere, ci în furnicare de case înghesuite unele într-altele — geometrii de lemn, înalte, cu fațadă de ferestre multe ca nişte vitrine. Tocmai fiindcă locuințele de rînd sînt atît de înghesuite ¡unele înlbr^altele, moscheile şi sern- iurile, care sînt construite în lăţime, la loc vizibil, se desprind puternic din peisajul de aur şi smarald, din sfărîmarea de linii a unei capitale a lumii.

Negreşit că şi bisericile creştine, sau mai de obicei, clopotniţele lor, se văd de departe, deasupra

clădirilor.
Răspîntia de ape şi aşezarea în deal îngăduie însă aci oricărei clădiri monumentale o faţadă şi o perspectivă de apă. Adevărul e că în priveliştea de basm oriental ve-
denia moscheilor e

unică şi
copleştioare. Toate
par Sf. Sofia (pe
care o ştii
monumentală, de
acasă, din zvonul
veacurilor, şi în
fapt e singura pe
care o găseşti cu;
destulă greutate,
căci, înconjurată
de platani seculari,

mai e şi acoperită
de zidurile
întăritoare mai
noi)

„NU MAI SINT FESURI

În ce privește atmosfera și culoarea locala, o mică deziluzie: nu mai sint fesuri. Teoretic, Stambulul fără fesuri e imposibil, îți pare decapitat. Nu mai există nimic din costumul turcesc. Polițistul care ne examinează actele la debarcaderul cu cheiuri acoperite de movile de zarzavat, fructe și cărbuni, parcă e un ofițer neamț brun. Hamalii bătrîni vor trebui să vorbească pentru ca să-i știm descendenți ai celor care de la Rusciuc sau Vidin răspîndeau groaza în satele pornite în rezmeriță. Alt semn care contrazice locul. Toată lumea are insigne pe piept. E zi de mare sărbătoare și în curînd cercetașii ne prind și nouă cîte un cartonaș la cheotoare: e o chetă în folosul aviației. Voi știi a doua zi din „La République" că în această Vinere s-au sărbătorit 7 ani de la marea victorie („cea mai mare din istoria neamului nostru" scrie gazeta) prin care Kemal Pașa smulgea Greciei toată coasta asiatică și izbutea să decidă de soarta Constantinopolului. Se inaugurau de asemeni trei aeroplane, dăruite de oraș armatei. Unul dintre ele avea dealtmin- teri să se zdrobească, cu pilot cu tot, peste două zile. Galata, mahalaua portului, e mahala de port ca oricare alta din lume. Cu magazii, case vechi înalte, cu străzi înguste, cu prăvălii (închise azi) murdare, cu taverne de întîlnire pentru marinari și cei care trăiesc de pe urma lor.

Cum ajungem în „calea principală a Galatei" încercăm o nouă deziluzie în ceea ce priveşte atmosfera: au dispărut literile turceşti, desenate cu nişte flori şi puncte. Firmele sînt în caractere latine. (Dar „semiluna" e pretutindeni arborată în stegulețe roşii, căci azi e bucurie naţională). Chiar tăbliţele tramvaielor numeroase, roşii şi verzi, care trec în toate părţile, sînt în litere latine. Circulaţia, tot atît-de vie ca la Bucureşti (pe căile înguste tot ca la Bucureşti), e dirijată de gardieni, care, suiţi în mijlocul răspîntiei, pe un refugiu ca pe o piatră de moară, toţi înalţi, subţiri şi cu căşti coloniale, în uniformele soldăţeşti negre, învîrtesc baştonaşele ca nişte şefi de orchestră baghetele. În două minute un tren funicular ne urcă pe sub pămînt din Galata la Pera. E scris şi cetit turceşte: Tunel. Peste cîţiva paşi sîntem în „Calea Victoriei" a Constantinopolului. „La grande rue de Pera", oum îi spun, de aproape două sute de ani, străinii, în al căror cartier se află strada. E mai largă decît consoarta ei de la Bucureşti, mai puţin întreruptă de răspîntii, dar mult mai veche, mult mai prost pavată şi străbătură de tramvaie. Magazinele sînt aceleaşi, cu aceleaşi vitrine, cu aceleaşi mărfuri, lipseso însă firmele franţuzeşti şi englezeşti. Regimul turo de azi e tare naţionalist şi nu le permite, vom afla. Chiar cînd sînt inevitabile, anunţurile de mărfuri de lux franţuzeşti iau forme nete: Palmoliv, tabldot, Longin, restoran. Ei au rezolvat astfel, net, ceea ce scriitorii români se trudesc de aproape o sută de ani să

descurce: scrisul neologismelor. Vei întîlni în literatura românească: revelionul şi reveillonul, cuşeta şi coucheta, rendez-vous-ul şi randevuul.

SF. SOFIA — MINUNEA DINTÎI

Cel dintîi lucru pe care vor să-l vadă călătorii în Constantinopole e Sfînta Sofia. Are titluri materiale şi mistice neasemănate. O mie şase sute de ani vechime, „cea mai mare biserică a Orientului creştin", transformarea ei în moscheea poate cea mai de seamă a „păgînismului", valoarea ei artistică şi valoarea bogăţiilor, pur şi simplu, pe care le cuprinde, constituie un nucleu de monomanie, pentru oricine s-apropie, încă de pe vas. O caută printre cele douăzeci şi ceva de moschei vizibile ca şi cînd ar fi gol în jurul fiinţei lor albe, de apar din orice parte a oraşului, şi e, scăzută, tocmai cea mai greu de găsit în peisajul Cetăţii[1].

Din curtea ei încă, te salută acest mic satelit întru frumuseţe care e Cişmeaua lui Ahmet, cu acoperişul prea mare pentru trupul de marmoră lucrată cu dragoste, acoperită cu mozaicuri de forme şi culori nenumărate,

1 M. S. Guyer (citat de J. Brehier în „L'Originalité dans l'art Bysantin" în Revue Archéologique 1932) face, e drept, din opoziţia între simplitatea exteriorului şi splendoarea interiorului, exemplificînd chia» eu Sf. Sofia, una din caracteristicile arhitecturei Bizantine.

monument se pare de mare mîndrie pentru arta turcească.
La intrarea scundă de grotă, care te duce umil în Sfînta Sofia, după ce ridică meschina cortină de piele neagră, zecile de excursionişti se îngrămădesc să aleagă papucii. E compromisul între tradiţia musulmană, care nu permite intrarea în moschee decît desculţ, şi încă spălat din nou pe picioare (de aci fîntînele numeroase de la intrare), şi necesităţile turismului. E destul de comică această tîrşîire de papuci, de noapte parcă, peste covoarele sfinte. Pantofiorii cu bot subţire şi tocuri înalte al femeilor n-au punct de sprijin îndestul în urechea papucului, încît biserica e presărată cu pierderi.Interiorul imens e o vedenie de galerii de marmoră cu pridvoare şi amvoane. Bolţi circulare suprapuse întretăiate, firide ascunse în stofe scumpe roşii, măresc nălucirea de legendă. Atît de mare e biserica, încît fiecare colţ cu ceardacurile şi coloanele lui face un cartier anume, iar mijlocul de sub imensa cupolă, înaltă de 60 de metri, e încă destul de spaţios, ca o răspîwtie de lumină. Un imens cînd elan bru scoborît cu cordoane în mijloc, cu altele mai mici pe de lături, cu sute de eam-i dele albe (ouă de struţ, ceşti de porţelan) sînt înşirate pe sîrme lungi, arcuite, ca felinarele veneţiene, şi îţi dau acum ziua o idea rezumată de ce trebuia să fie această răspînti® tăcută în serile de Paşte ale împăraţilor bizantini, în serile de Ramadan păgîn, cînd totul era desfătare de lumină şi

rugăciune. La înche- ierele arcadelor sînt imense panouri ovale verzi. Aşa cum o pictoriţă împodobise cu panouri, cînd cu Sărbătoarea Unirii, piaţa Fundaţiei. Fiecare literă (fusuri, încolăciri de şerpi şi puncte de aur — pe scutul verde) e mare se spune de nouă metri. Sînt verseturi din Coran. Mozaicurile pe fund de aur, care pe sub bolţi şi porticuri reprezentau scene din biblie şi evanghelie au fost acoperite de musulman! eu altă aurărie şi vopsea, dar ici şi colo aripă de înger şi aură de sfinţi tot mai apar.
Socot că atunci cînd biserica nu e plină de excursionişti ca acum, trebuie să fie pustie ca un muzeu, deşi în serviciul ei sînt se pare câteva sute de imami, şei ci, muezini, chiacibi (etc.), adăpostiţi în chiliile, şcoalele şi ospătă- riile care formează acareturile.
M-am aşezat pe o laviţă de lemn lucrat ca să- mi umplu încă privirea de această cascadă de marmoră colorată, faianţă, vitralii şi stofe. Pardoseala nesfîrşită de lespezi e acoperită cu nenumărate covoare rituale, toate la fel, legate unele de altele, că formează în cele din urmă un singur covor, oblic aşezat, din pricină că mohribul n-a acoperit direcţia întocmai a altarului creştin.
În timpul acesta un ghid dă celor care îl as- cultă întîmplător, în franţuzeasca levantină, lămuririle ştiute. Biserica are 70 pe 75 de metri, are sub cupolă 40 de ferestre mici. Are 105 coloane de marmoră de toate culorile, unele aduse de Iustinian din templul de la Efes, altele din templul Soarelui.

Cînd a terminat afirmă precis că a spusî „Team învins Solomoane".
La căderea Constantinopolului, învingătorul Mohamed II, care a intrat în imensitatea ei ortodoxă călare, a consacrat-o mohamedanismului. Arată apoi celor curioşi „loja Sultanului" îngrădită cu grilaj, „fereastra rece" unde suflă încontinuu o adiere îngheţată care inspiră, într-altă parte, „urma mîinii lui Mohamed II," ba chiar „coloana care năduşeşte". Cînd ai ieşit din nou în grădina cu platani şi cafenea, parcă ieşi dintr-un vis.
Excursioniştii, intimidaţi de proporţiile monumentale ale bise- ricei, deveniseră sfioşi. Şi-au recăpătat acum voia bună şi s-au instalat în dezordine la mesele cafenelei, care parcă face parte din acareturile bisericii. Un turc (desigur, deşi nu mai are fes ca să-l poţi recunoaşte) suge printr-un soi de şnur lung legat de o lampă de sticlă albastră aşezată pe pămînt. E o narghilea. Trei patru dintre ai noştri cer şi ei narghilele ca „să le încerce". O masă întreagă de părinţi cumsecade, cere pentru fiecare cîte o narghilea şi cheamă insistent fotograful. Oare nu se poate spune că fotografia acesta va fi tot atît de documentară ca acea în care tînărul secretar de la prefectura unui judeţ de munte e înfăţişat, în atelierul de la marginea oraşului, pe puntea unei corăbii pictate pe perdea?
Ciocurile narghilelelor, ca şi paharele nu prea spălate, ca şi ceştile de cafea pătate, trec dintr-o gură într-alta, fără preocupări deose-

bite de igienă, capital nu prea cunoscut pe aci. E un fel de frăție înțeleaptă și străbună, care sintetizează de minune, într-un singur gest, și arta savantă a orientului de a gusta bunătățile pămîntești, și disprețul lui pentru cele- lumești în același timp. E aci unul dintre secretele filosofiei levantine care în toate timpurile a împăcat cea mai deplină satisfacere a simțurilor în practică, cu cea mai pioasă renunțare teoretică. Sîntem prin ținuturile egumenilor și pașalelor care, mîngîind aprig coapse- pline, caută cu subtilități ortodoxe mîntuirea. sufletului. Vulgarul materialism filosofic trebuie să-l cauți în țările nordice puritane.

HIPODROMUL *Tradus At Maidan*

La cîţiva paşi din poarta bisericei, este piaţa dreptunghiulară bolovănoasă a Hipodromului

bizantin. Aci, în cadru de marmoră se dădeau petrecerile împărăţiei bizantine, pe care istoria nu le poate uita. Aci s-a decis în cîteva rînduri de soarta lumii răsăritene, între casacele roşii şi

verzi. Cotropit de vecinătăţi, plantat şi puţin aranjat, e azi un scuar cu trei coloane roşii. E ridicat în cinstea „exilatului de la Doorn", cînd, acum vreo trei decenii, el făcu sultanului (detronat apoi şi el, mort la Salonic)

cinstea să-l vi-
ziteze. Lîngă el, un
obelisc cu
inscripţii egyp-
tene, vechi de
peste trei mii de
ani, înjumătăţit şi
adus aci de
Teodosiu se pare

.În mijlocul pieţei se înalţă, dintr-un puţ de piatră, atît de celebra „oo-loană serpentină". E un burlan de bronz înverzit, gros ca un trunchi de om, alcătuit din trupurile a trei şerpi turnaţi dintr-o dată. A fost menită să comemoreze, în templul de la Delphi, victoria asupra Perşilor. Un patriarh al Bizanţului, unde fusese adusă, socotind că neasemănata minune a celor trei capete de şarpe înfrăţite înseamnă o ispravă a diavolului, a pus să fie

sfărîmate cu ciocanele două dintre ele. Turcii au sfărîmat pe cel de al treilea. Acum coloana are vreo cinci metri înălţime, dar strălucirea e cea dintîi. Un alt obelisc, macerat, al lui Constantin Porfiro- genetul face simetrie cu acela al lui Teodosiu.
E de reţinut că întîmplător turcii au instalat aci un tîrg de cai, ceea ce le-a permis să traducă, în mod simplu, numele pieţei: At Maidan, Maidanul Cailor.
Ne reîntoarcem spre stînga, să vizităm „moscheea albastră" Sultan Ahmed (clădită de sultanul minor, la cîţiva ani după moartea lui Mihai Viteazul), care, deopotrivă în proporţii cu Sfînta Sofia, o domină parcă prin cele şase minarete, fusuri de voinţă spre cer, cît şi prin faptul că piaţa maidan, care le desparte, înlesneşte numai acesteia darurile perspectivei. Interiorul, smălţuit cu albastru, din marmoră seină ca piatra e de o sobrietate care contrastează cu bogăţia de culoare a Sfintei Sofia. Foarte preţuită şi foarte bogată, se desfăşurau aci cu mare strălucire serbările Bairamului.
GROAZA DE MOARTE

Traversăm maidanul prăfuros, bolovănos, ca să

găsim în grădina Seraiului cele două muzee, poate printre cele mai interesante de aci. Stau faţă în faţă, în parc, unul dintre cele dintîi palate construite de turci, după cucerirea Con-stantinopolului (s-a

terminat chiar în timpul domniei biruitorului Mohamed al doilea în 1466), şi o clădire modernă de muzeu european, încheiată abia prin 1908

.Cel dintîi, „Celini Chioşc" (chioşcul faianţelor), socotit ca model de arhitectură musulmană, e dealtfel în formă de cruce. Are cîteva săli pline cu faianţe vechi, nepreţuite, cu sculpturi în lemn, cu „obiecte de artă" ale timpului. E die pildă un dulăpior geografic de pe la 1700, cu două uşi îmbrăcate în aur, care, date la o parte, lasă să se vadă o hartă a imperiului otoman, cu întreaga Europă, de o uimitoare exactitate geografică pentru timpul

ei. Două covoare istorice, cîrpite cu îngrijire, mari fiecare cît un perete pot sluji de pildă pentru ce înseamnă această artă la musulmani. E o uluitoare împletire de forme şi culori, de o bogăţie de motive pe care nu şi-o poate închipui cine n-a văzut covoare istorice orientale.

Faţada acestui chioşc e un pridvor bogat, pe tot lungul ei, sprijinit pe coloane subţiri de marmoră, despărţite între ele de mici arcade ca scoicile.

În faţa lui, muzeul „Modern de antichităţi", clădire mare europeană. Sălile lui spaţioase, „stil muzeu",! dau una într-alta ca sălile de spital. în loc de paturi albe cu etichete, sînt aci aliniate însă albe sarcofagii de marmoră, tot cu etichete şi ele.

E cea mai vestită colecţie de sarcofage din lume, descoperite acum o jumătate de veac la Saida, cuprinzînd sarcofagiile Sidonului. Monumente de marmoră albă închisă ermetic, noi de par încă nefolosite, cu dainteluri sculptate, cu basoreliefuri aproape realiste au fost păstrate în straturile pămîntului ca sustrase timpului. Unul dintre ele trece drept monumentul funerar al lui Alexandru cel Mare. Sînt toate cîteva zeci, unele în formă de catafalc, altele coşciuge antropomorfe, fantome tăiate geometric în piatră, ca un soi de sculpturi expresioniste, menite să dubleze pe cel culcat înăuntru. E şi o mumie care nu seamănă cu cele pe care le-am văzut pînă acum. Un rege al Sidonului e în carne şi oase înaintea plimbăreţilor. Oasele sînt desigur

afumate, îngălbenite, cu craniul simplificat, dar viscerele s-au strâns de-a lungul coloanei vertebrale ca frunzele uscate. Fiecare vorbă a lui în viaţă însemna hotărîrea destinului pentru semenii săi. Ba pentru nenumăraţi laolaltă, cu un singur semn, hotăra de viaţă şi moarte. Presărate printre sarcofagii sînt în acest muzeu torsuri schilodite de zei şi zeiţe, frînturi de rară frumuseţe, izolate ca strigăte deznădăjduite de refuz împotriva morţii. Trei rînduri de cămăşi de marmoră, închise unele într-altele, iar în mijloc, ascuns ca sîmburele în coaje, cel ce ar vrea să biruie destrămarea. Şi acolo, încă, dispare ca miezul în nuca uscată. O nimfă, întreagă prin excepţie, mică şi înspăimîntată întoarce spatele vedeniei de cimitir. Ea, care n-a existat niciodată în realitate, e totuşi mai vie de- cît regii şi împăraţii care au înfrînt armate şi au dormit în mătase şi aur.

Părăsim spitalul cu paturi şi trupuri de marmoră, pe scara căruia urcînd, ne scufundasem în antichitate. Sîntem iar în faţa Sfintei Sofii, şi aci afară sîntem tot sub semnul timpului, dar veacurile sînt înnădite cu tramvaiul electric şi cu automobilele care trec în sus şi în jos. Colţul acesta pe care ne găsim e o peninsulă, nu mai lată de un chilometru. La miazăzi o scaldă albastru Marea de Marmara, la miazănoapte o mărgineşte verzui fluviul, plin de vase şi catarge, Cornul de Aur.

Dacă le unim printr-o linie, cam pe aci pe unde sîntem, tot triunghiul, pînă la răspîntia

de apă uimitoare, e o grădină mare, ferită cu ziduri şi „porţi" de restul oraşului.
E seraiul de la Top-Capu, cu palatele sultanilor, locuite de ei pînă pe la începutul veacului trecut. E mai ales vechiul Bizanţ.
DEDESUBT-DEASUPRA
Mutînd baza triunghiului mai spre continent sîntem încă în vechiul Bizanţ, care, de sub aco- perămîntul turcesc, apare ca scheletul unui om asasinat şi neizbutit îngropat. Sînt ziduri mari năruite de la un turn la altul, e o biserică transformată în moschee, în muzeu, e această neasemănată Sf. Sofia. Dar sub pămînt încă. Intrăm într-o curte mică murdară, ca într-o curte de pe Calea Moşilor. Scoborîm cîteva trepte în pimniţă şi, la lumina gălbuie, e cea mai uluitoare privelişte. E ca un templu adînc subpămîntean, făcut de planurile omului. Mai multe sute de coloane de marmoră, înalte de mai bine de zece metri, şi aliniate pe toate direcţiile ca aracii într-o vie de soi, ca nişte bulevarde luminate ou electricitate, se scufundă într-o apă a Bizanţului. A început-o acum mai bine de cincisprezece veacuri Constantin cel Mare şi a sfîrşiit-o Justinian. Dealtfel nu e singura citernă de obîrşie bizantină, dar e cea mai mare. Deasupra ei s-au grămădit case cu etaje, prăvălii joase ca bordeiele, moschei cu minarete, nimic nu mai spune ochiului despre Constantin şi Justinian, dar sub pămînt minunea e întreagă şi sănătoasă, şi acum. Găleţile ies pline cu apă deasupra şi azi ca şi atunci.

Coborîm pe străzi care seamănă, întortocheate, cu case vechi ruinate, cu prăvălii murdare cum e calea Văcărești a noastră, spre podul Carachioi, pod de fier peste apele de lac, late de o jumătate de chilometru, ale Cornului de aur. Construit de nemți nu prea de mult în locul faimosului pod de lemn, constituie una din laturile marei pieți de apă care desparte cartierele Constantinopolului, prelungind cheiurile în așa măsură, că balustradele lui, scoborîte cu cîte un cat, slujesc de debarcader pentru vapoarele de trafic local. O parte din el se dă la o parte noaptea ca să permită vaselor să intre în lungul golf al Cornului.

Circulaţia e imensă, încît cîte opt oameni la un capăt şi la altul abia de prididesc să încaseze taxa cuvenită pentru

trecere. Le e ochiul atît de deprins că nu le scapă nimeni şi gesturile le-au devenit reflexe ca ale virtuoşilor pianişti

.Din mijlocul podului, privesc spre apus golful lung ca un fluviu încărcat cu sute şi mii de vase vechi. Se spune că a fost numit „Cornul de aur" nu numai pentru forma lui, de semilună de o jumătate de poştă înfiptă în coasta europeană, ci şi pentru că aci soseau corăbiile grele cu toate bogăţiile din lume, cînd sub Soleiman Magnificul, armatele turceşti stăpî- neau pînă sub Viena şi pînă aproape de Kiev, în afară de Asia mică şi Arabia, după ce Persia trebuise să se închine şi ea de atîtea ori.

Cînd priveşti însă spre capătul lui dinspre Stambul, podul pare o alee de fier, care duce la magnifica moschee a Sultanei Valide. A fost durată de soţia Sultanului Ahmet I, contemporana Doamnei lui Eremia.
E mai mare chiar decît colina la picioarele căreia e aşezată, iar cele patru minarete, fuse albe uriaşe în albastrul limpede, amintesc de cer şi Dumnezeu cupolelor leneşe, turtite şi senzuale, ca nişte paşi cu picioarele îndoite sub ei.
Cu o curiozitate de şcolar şi colecţionar privesc acum peste balustrada dinspre răsărit, peste marea răspîntie de apă a lumilor. Ţărmul asiatic, cu Scutari şi Cadichioi, cu minarete şi clădiri albe, cu imensa facultate de medicină şi marea gară Haidar Paşa, e scăldat într-o lumină care face să scînteieze toate acoperişurile. Geograficeşte, ţărmul acela e mai legat de Japonia decît de prefectura de poliţie de vis-â-vis sub a cărui oblăduire e. Prin faţa lui trec nävi dinspre gurile Dunării spre gurile Nilului, de zeci de veacuri.
La dreapta mea aşa cum privesc de pe podul uriaş, Stambulul, încărcat de moschei şi ziduri bizantine, sfîrşeşte printr-o limbă de pămînt ca un deget al Europei care ar arăta spre Asia. E Capul Seraiului, ferit în spre Stambul cu ziduri groase, ocolit cu senzualitate de vase, cea mai frumoasă „poziţie" din lume, căci e scăldat de trei mări

albastre: Marea de Mar- mara, Bosfor şi Cornul de aur.

Mă desprind cu anevoie şi o pornesc legănat, în timp ce toate umbrele culcate de asfinţit, pe mare, ale vaselor şi palatelor, arată spre Asia

.RUMELI-HISSAR

Cînd la sosire am intrat cu „Regele Caroi" printre malurile deluroase şi împădurite cu platani şi palate ale Bosforului, ne-a apărut puternică şi evocatoare, îndeosebi, pe ţărmul european, o cetate de granit alcătuită din trei turnuri sure, rotunde ca turele de şah, sau dacă vreţi ca trei „foişoare de foc" cărunte.

Unul aşezat chiar în malul mării, celelalte două, deasupra, pe muchea colinei care, ca o ramură perpendiculară pe malul înalt, încearcă să închidă trecătoarea. Ziduri înalte şi groase de piatră leagă temeinic cheagurile de granit.
Vedenia cu lumină tare şi culori fabuloase era ca dintr-un basm asiatic, ca un cîmp de luptă între şahi şi mogoli.
Citesc acum, în camera de hotel, lămuriri despre ea, căci diseară vom merge, cale de o poştă, cu automobilele, de-a lungul Bosforului, ca s-o cercetăm sub lumina lunii.
A fost zidită de Mohamet Cuceritorul, cu un an înainte de a începe asediul Constantinopolului, pentru ca să prindă picior puternic şi în partea de nord a marei Metropole a lumii, şi, mai ales, ca să poată supraveghea strîmtoarea. Căci, fiindcă malurile trimit aci colţuri unul către altul, e locul cel mai gîtuit al Bosforului, cel lung de o poştă şi jumătate. Pe aci a trecut Darius cu 700 de mii de oameni ca să vie prin părţile dunărene, să pedepsească pe Sciţi şi pe aci au trecut o parte din Cruciaţi. (Mai sus e, după aproape 1000 de ani, „platanul lui Gotfrid de Bouillon", una dintre căpetenii). Hotărît cu orice preţ să ia Constantinopolul, oare dealtfel, în timp de o sută de ani, era din ce în ce mai strîns de aproape, mai înconjurat, Mohamet a stăruit cu îndîrjire în îndemnul pentru ¡ridicarea ¡acestei cetăţi „europene". Două mii de zidari şi pietrari au lucrat neîntrerupt timp de trei

luni. Tunuri mari, care zvîrleau ghiulele de marmoră în Bosfor, şi creneluri pentru puşti grele, îi alcătuiau armătura, contribuind la acea faimă milenară a Strîmtorilor, că sînt de neîntrecut.
Fabulos a fost şi acest destin al Osmanlîilor. Cam pe la 1300 fiinţau aproape neştiute în noaptea medievală, în jurul Constantinopolei, care strălucea iluminată din toate părţile asemeni unui vas feeric în întunericul mării, mici popoare şi triburi mai mult de păstori. Unele, prin părţile Carpaţilor, se strîngeau în mărunte voievodate cu vreun Basarab în fruntea lor, dar altul, prin Frygia, alcătuit din cîteva sate, pornea prin Osman, cu înverşunare, spre jaful lumii.
Această dintîi căpetenie, Osman, lună nouă, albă ca un hanger de oţel încovoiat, Sviit pe cer, a dezlănţuit numai porunca sălbatică de cucerire; urmaşul, Orcan (oare a creat oastea Ienicerilor şi a luat numele de „padişah") a robit Asia mică (Anatolia) şi a hotărît capitala la Brussa, la picioarele Olimpului, pe ţărmul Mării de Marmara, aproape chiar în faţa Bizanţului fascinant.

Soleiman, fiul cel imare, el ¡care dealtfel nici n-a

apucat să
domnească, a pus,
în fruntea oştilor,
piciorul În Europa,
trecînd
Dardanelele (era
în anul 1357). Alt
fiu, acesta
domnind, Murat I,
cel ucis mai tîrziu
în Cîmpia Mierlei
(bătălia cărţii de

cetire din clasa a IV-a primară) a cucerit Adrianopolul şi a dus puterea turcească vijelioasă pînă sub Belgrad. Fiul acestuia, Bajazet Fulgerul, care a înspăimîntat Roma,

ameninţîndu-o
precum se ştie „că
va da calului lui
ovăz din pristolul
Sf. Petre", a
măcelărit armatele
creştine, cu
Mircea al nostru
între ele, care a
scăpat cu alţi
cîţiva prin fugă, la
Nicopole, şi a

întins cuceririle în
Asia, pînă întîlni
pe mongolul
Timurlenk —
„biciul lui
Dumnezeu" —
care, într-o bătălie
disperată, îi
sfărîmă şi nimici
oştile, prinzîndu-l
de viu Tătarul avea
să-l poarte, într-o

cuşcă, după el, ca
pe o fiară prinsă, şi
pe cîmp de luptă
şi, ticălos, în
corturi cît
castelele, martor
neputincios la
întreceri de ospeţe
şi de iubire. Murat
al II-lea avea să fie
bătut la Belgrad de
loan Corvin de

Huniade, dar avea
să-l bată la rîndul
său,
înspăimîntător, în
aceeaşi oîmpie a
Mierlei, unde
Bajazet zdrobise
pe Sîrbi la 1389

.Mohamet al II-lea găsea deci la un veac şi jumătate de la pornirea din satele cu turme de capre şi oi, dintîi, aproape întreaga peninsulă balcanică robită (fără Albania, unde munteanul Scandenberg era de neînvins) şi între Asia şi Europa, înconjurată de toate părţile, rezistînd mereu, cetatea lumii, Constantinopol. Se înţelege deci îndîrjirea sîngeroasă cu care a purtat atacul de două luni, care avea să ducă în ziua de 29 mai 1453 la căderea milenarei Capitale. Doi urmaşi, Selim I, şi, mai ales, fiul acestuia, Soleiman Magnificul, aliatul pă- gîn al lui Francisc I împotriva lui Carol Quin- tul, în veacul următor, aveau să ducă la cea mai mare strălucire puterea turcească, dominînd de sub zidurile Vienei, pînă în Persia departe, în Arabia şi tot Nordul Africii. Dar de la moartea Magnificului (1556) începe scoborîşul. Semiluna rece crescuse treptat, cam din vremea lui Basarab pînă înspre Mihai Viteazul, cînd devenise o adevărată lună plină, însîngerată şi măreaţă ... Apoi începe trîndăvia, clocirea simţurilor în plăceri şi cruzimile întoarse înăuntru.

Ceea ce reţinem acum în noaptea înaltă, din' fuga ameţitoare a automobilelor, cînd prin marginea apei (care e aproape la acelaşi nivel cu şoseaua ca o baltă lîngă un sat), despărţiţi abia printr-un trotuar şi cîteodată nici acesta, cînd printre clădiri de staţie climaterică, e o impresie de voiaj într-un ţinut elveţian. Bosforul e punctat de nenumărate lumini, pe un ţărm şi pe altul, apele lui freamătă

uleioase sub lună, iar dealurile malurilor îşi sporesc contururile în întuneric, copleşitor. Drumul e cel început acum două zile prin dosul palatului *Dolma Bace,* dar continuat cu iuţeală metalică.

Am ajuns, şi maşinile opresc după botul unei coline, una după alta. Deasupra noastră, poruncind şoseaua îngustă, e întîiul foişor de piatră al cetăţei, cel de jos. Urcăm un povîrniş cuprins între zidurile înalte ca o curte. înghesuiala, caracteristică locului, a pus locuinţe omeneşti, mici, nevoiaşe, pînă şi aci, ca într-o ogradă de mahala. Le ocolim ca să nu deşteptăm pe cei ce dorm trudiţi înăuntru. Farurile mici ale maşinilor, luate cu noi, luminează urcuşurile. Cetatea e nesfîrşit mai mare decît pare pe vapor, zidurile de granit, la cari ajungem iar, au mai bine de un metru grosime şi-s înalte, ele înseşi, cît casele cu două caturi. De-a lungul lor urcă trepte, înguste ca scările de metal ale vaselor, în gol, fără siprijin pentru mînă, încît o parte din doamnele convoiului nostru, ameţite, renunţă să mai urce. Amintirea trecutului, înălţimea însăşi, de turlă, noaptea cu lună, dau un soi de beţie însă, care îndeamnă pe ceilalţi la urcuş. Răsplata pentru cei ajunşi în vîrful turnului rotund e o nouă bucurie a ochiului. Bosforul a devenit acum un lac între munţi, cu castele bogate în ferestre luminate, cu jocuri de umbre tulburătoare. E răcoare, luna e înaltă şi eternă, cei căţăraţi pe creneluri, privind cu frică, adînc în jos, şoseaua, se simt desprinşi în timp şi spaţiu.

HARTA VIE

Cred că e de prisos să descriu Stambulul pentru franţuzii şi nemţii care nu l-au văzut. Nu mă simt nici autor de pitoresc literar, nici de filme internaţionale.Scriu aci însemnări pentru prietenii de acasă, anume, şi această cunoaştere dă şi măsura şi întorsul din pană. De pildă ora aceasta a nă- miezii, cu lumina ei care fierbe, mişcarea de răspîntii, cu prelungirea pe străzile strîmbe în suişuri, dau la fiecare colţ învălmăşeli de senzaţii al căror fel nu se poate lămuri prea mult pentru străinul „în genere". Dar pentru un prieten bucureştean se poate spune minunat: Străbatem în fuga atomobilului un cartier cam cum e strada Carol şi Calea Şerban Vodă, însă cu casele mai înalte, mai răsăritean încă, şi încă mai umblat (tramvaiele sînt verzi şi roşii), urcînd spre colinele istorice ale Stambu- lui sfînt. Pe această lungă cale (oare mai tîrziu e chiar spinarea lanţului de şapte coline istorice şi molatece ca ale Romei rivale), zeci de mii de bărbaţi, femei şi copii se duc la munca lor, la necazurile lor, la slujbă, la circiumă, la băcănie, iar printre oamenii aceştia care trăiesc ziua de azi (proprietarul aşteaptă chiria, la atelier e muncă grea, băcanul dă lipsă la cîntar, în port nu e de lucru) — şi care ştiu despre Constantin Porphyrogenetul şi Mohamed al doilea mai puţin decît vizitatorii streini — noi, care căutăm ce a mai rămas de acum o mie şi sute de ani, sîntem nişte

zănateci care trăim în altă lume. Dibuim ruinele trecutului printre îngrămădirile vii de azi cum caută poliția să identifice hainele de preț furate de mahalagii, preschimbate și purtate după incendiu.
În goană deci, lăsînd pe dreapta, printre plăcintării, cafenele, galanterii, locante (locanta), bragagerii — pe undeva pe sub ele e și citerna bazilica — urcăm, iar, pe sub zidurile Seraiului ca pe sub zidurile Arsenalului bucu- rește an. Ici și colo cișmele uriașe, ca niște porți înalte înflorate din care vin guri de apă, dau un farmec neașteptat întregului. Se alternează cu porțile monumentale, care acum sînt stații de tramvai și printre care știm că e și aceea care duce la „Sublima Poartă" .. . Sfînta Sofie rămîne pe stînga, acoperită de platani; iar sus ne așteaptă Achmed Sultan, imensă, toată în maidan, umplînd cerul cu cele șase minarete ale ei, iar alături, Ministerul de agricultură, piața hipodromului cu coloanele bizantine. Alergăm mereu, înainte, printre mii de oameni care nu știu toți să citească și nu pot explica nimic, trecînd pe lîngă moschei mici cu morminte de sultani, lăsînd pe dreapta geamia dantelată ca un palat maur, Nourieh Osmanlîh (asta se deosebește ușor de prăvălii), moscheea Baiazid, arcul de tniiumf al universității (ia fost pînă ia Kemal al ministerului de război, care s-a mutat la Ankara). Iată-ne la Soleimanieh, „splendoarea și bucuria", după spusele poeților turci.

Străbatem o mare
piaţă, cu un arc de
triumf poleit ca o
acadea cu floricele
roşii, în lumina
mărită a nămiezii,
ca să cercetăm
moscheea lui
Soleiman
Magnificul, cel
care şi-a ucis copiii
ca să asigure

moştenirea
tronului anume
pentru cel dăruit
de femeia iubită,
Roxalinda, circa-
ziana. Cheamă
ochiul din
depărtare pentru
că e, prin
proporţii, prin
înălţarea cupolelor
şi domurilor ei,

deasupra Cornului
de Aur, parcă în
¡plin centrul
Constantine
polului.
„Splendoarea şi
bucuria". E totuşi,
deşi pare pe
dinafară mult mai
mare, mai mică
decît Sfînta Sofia.
Curţile sînt cu

ziduri de piatră şi
marmoră, ou
minarete înălţate
fără prihană. Prin
ferestrele multe,
lumina zilei
pătrunde fără
mister în golul
imens al pereţilor
lor acoperiţi cu
faianţă, arătind
limpede piloţii

uriaşi de porfir, care susţin cupola de 26 metri diametru, cu pridvoarele de marmoră sculptată. Simţi însă că e în totul o aşezare calmă, pornită spre înlemnire, în acest cort uriaş de

marmoră şi vitralii
lăptoase. E totuşi
la fel cu celeilalte
moschei, dîndu-ţi
impresia că dacă
ai văzut una le-ai
văzut pe toate.
Singura excepţie
pare Sf. Sofia,
poate şi din cauza
zidurilor
exterioare care,

acoperindu-i
ferestrele, i-au
sporit umbra şi
taina interiorului,
scoţînd în relief
bogăţiile bizantine

.A fost clădită, să spunem pentru nume (în 1566), de arhitectul Sinan, omonimul şi contimporanul paşei care şi-a pierdut dinţii la Călu- găreni.
Acum, la întoarcere, trecem prin curtea goală şi vastă, printre zidurile înalte ale unei cazărmi sau şcoli, către foişorul de foc al Seras- cheratului. E ca un minaret dublu, desigur de marmoră, dar pare mai curînd de zidărie veche, care, împreună cu măgura pe al cărui vîrf se află, se înalţă de la suprafaţa mării (care aci nu mai e teoretică, aşa ca la munte sau ca la Bucureşti, ci imediat în port jos) cam la 150 de metri înălţime. Intrăm ca într-o cetate ruinată şi urcăm în neştire scara de lemn, în formă de melc, cu treptele tocite, încolăcită mereu deasupra capului nostru şi rareori luminată prin cîte o ferestruică de culă. De cîteva ori îţi pare că ai ajuns şi iar o iei de la capăt. De la o vreme ţi se năzare că scobori, nu urci. Aproape de vîrf, are un ceardac circular, ca un guler de cobra, care foloseşte de locuinţă păzitorilor. Nu ne mulţumeşte priveliştea şi, cu toată oboseala şi exasperarea urcării celor 179 de trepte, mai suim vreo două tnei duzini şi acum sîntem pe platforma de seînduri îngustă ca un cărucior, de deasupra de tot. Dintre tovarăşii noştri, care oum pătrunde prin guira de pivniţă se şi clatină ameţit. Nu atît din pricina urcuşului, nici a tăriei văzduhului, cît a neasemănatei privelişti. Un scriitor citează zicătoarea: că atunci cînd Diavolul vrea să arate cuiva bogăţiile pe care i le oferă în

schimbul sufletului, îl urcă în tumul Serascher. De jur împrejur e toată minunea de împărţiri de apă, coline, terase cu palate şi desimi de oraş. Ai impresia că eşti într-un avion oprit în loc. E, jos de tot, o hartă vie, mărită copleşitor. Marea îţi pare la picioare din toate părţile. Scutarii îi vezi dincolo în amfiteatru cu geamii, yaliuri şi cimitire legate, pînă devin cu adevărat asiatici. Marea de Mar- mara e întreagă dedesubt pînă spre munţii Olimpului. Constantinopolul îşi oferă, ea într-o vedenie supremă, ca într-un dar de învins, toate frumuseţile. Moscheile, ruinele de ziduri, Se- raiurile, cartierele înţesate cu clădirile lor new-yorkeze. Cornul de Aur şi ocolurile de vis ale Bosforului, cu nenumăratele lor corăbii şi mişcarea de furnicar, sclipesc jos acolo, cînd de argint, cînd de sidef. În lumina vie, toate culorile sînt tari, în plină efervescenţă. Aşa îmi închipuiam la şcoală grădinile suspendate ale Semiramideii. Tot oe are puţină lucire, aeum radiază. Grădinele de platani, negrul caiselor de lemn, turnurile numeroase, ca ale Galatei de dincolo, din faţă, îşi măresc în lumină bo- găţia, cum devine vie, transparentă, sticla verde, cu apă, dacă o priveşti în lumină. Nimeni nu se îndură să plece.
„Bună afacere", îmi spune un domn scurt, îndesat, cu mustaţa mică neagră, fără să ştiu dacă prin asta vrea să spună şi altceva, decît că face să urci 200 de trepte pentru o aseme- nea privelişte.

BASMUL MINCINOSTrecem din nou pe sub arcul de triumf, lăsăm pe dreapta moscheea ca o mînăstire măreaţă de tipsii, care din cauza cupolelor argintii aliniate îţi dă şi ciudata impresie a unui grup aliniat de rezervoare de petrol, a lui Bajazet Fulgerul, şi iată-ne la alt centru de mare atracţie. Cred că lumea îşi închipuie că *marele bazar* e un uriaş magazin subteran, ca într-un basm, ceva din fabulosul „O mie şi una de nopţi", plin de lucruri preţioase pe care le poţi căpăta pe nimic aproape. Femeile îl bănuiesc înrudit cu pavilionul tezaurului. În realitate este o întinsă hală de vechituri, într-un cartier care aduce cu strada Patriei. Lumina pătrunde aşa de greu în această hală, că ai impresia că eşti într-o subterană mucigăită, bolovănoasă, plină de gunoi şi lături vărsate. În dughene, lumina, scăzută cum cere negustoria, nu se stinge niciodată. Uliţe interioare o străbat perpendiculare unele pe altele, toate cu prăvălioare, unele atît de mici că stai în ele numai plecat. Pereţii dinafară sint numai galantare ca în Hanul cu tei. Uliţele sînt hotărâte pe mărfuri. Pe una se vind numai papuci cusuţi cu fir, pe alta, manufactură nemţească, pe alta ciubuce şi mărgele, imitaţii de chilimbar, „made în ger- many" de asemeni. Mai înspre ieşire e şi un şir de giuvaergii. Toate mărfurile sînt nesfîrşit mai proaste, şi mai ieftine deci, decît în magazinele de specialitate din Pera. Deziluzia tu-

turor e comică şi graba de a ieşi din miros e unanimă.

TAINA CIPREŞILOR

A doua zi mă deştept aproape în zori, deşi m-am culcat tîrziu. Am o impresie de ostilitate, de duhuri ciudate în acest hotel. Mă simt prizonier şi mi-e teamă să privesc uşile întredeschise ale culoarului. Mă simt în oraşul acesta dintre lumi urmărit de stafii. E o temă obişnuită acum după marele război: un soi de pierdere a personalităţii. Un soldat a căzut greu rănit pe cîmp. Prizonier, s-a deşteptat în ţară streină, fără amintirea celor ce au fost, cu o „nouă personalitate". Un incident oarecare îi readuce odată cu amintirea şi existenţa dinţii. Călătoria de acum trezeşte în mine viziuni atavice, adormite în subconştientul rasei. Copilăria adunată a înaintaşilor mei, a mea neştiută, e parcă mai legată de acest Ţarigrad de care a depins, ocolită, soarta părinţilor şi bunicilor mei, decît de Bucureştii moderni de azi. Vreun strămoş al meu săruta desigur cu umilinţă mîna vreunui serdar grec, care şi el înghenuncheа la scara vreunui Agă. Iar Vodă, chiar el, stăpînul vieţii şi averii tuturor, nu era decît protejatul vreunui paşă sau dragoman, care însuşi abia pătrundea la marele vizir. În timpul războiului, pe front, pentru soldaţi, generalul cel mare, care printr-un ordin telefonic dispunea de soarta a mii de inşi, cel care era mai mare peste

generalii mari, era invizibil ca Dumnezeu. Pentru ai mei, erau tot atît de mari, cam aşa invizibili, timp de veacuri, toţi cei de la Ţarigrad, oraşul în care mă găsesc eu acum mişcîndu-mă cu o neliniştită familiaritate, în cetatea în care s-a plămădit, prin subteranele atavismului, soarta mea. într-o Olandă occidentală un om îşi putea hotărî de viaţa lui şi a descendenţilor lui, adunînd avere şi clădind o casă cu ziduri groase, care să-l despartă de restul lumii. În Bucureşti, cu căsuţele lui de lemn, cu poruncile crunte de la Agie, cu răzmeriţe, unde dealtfel Vodă însuşi se putea în cîteva ceasuri trezi cu un petec negru pe umăr şi pe urmă legat cu toţi ai lui şi dus să fie belit în cula de la Şapte turnuri, „soarta omului" era mai ocultă şi viaţa mai bîntuită de năzăriri.
Vreo îmbrăţişare de sînge şi blestem a vreunei grecoaice lascive putea smulge pe aci, prin culcuşurile acestui Stambul, o iradea care acolo la noi să devie nenoroc, închisoare şi mormint.
Pînă se deşteaptă lumea de-a binelea în acest Levant leneş, citesc cu patimă din cărţile despre viaţa lui, pe care încă de ieri le-am împrumutat în teanc de la un student turc, ataşat de noi.
La nouă dimineaţa toţi coborîm în dezordine, ca o companie nedisciplinată, din Pera spre podul Carachioi, în Galata. Nu însă oa să trecem peste Cornul de Aur spre Stambulul

cu moscheile şi seraiurile lui, ci ca să ne îmbarcăm pe vaporul care face oficiul de tramvai. Vom traversa „piaţa principală" a Constantinopolu- lui, marea răspîntie de ape a lumii, ca să trecem la Scutari, în Asia. Abiia ¡ne streourăm prin furnicarul de oameni de toate neamurile, de pe acest pod, poate, după cele din Londra şi New-York, cel mai umblat din lume. Căci două jumătăţi de oraş cu Stambulul de o parte şi Galata ou Pera de cealaltă parte, fiecare cam de o jumătate de milion de locuitori, nu sînt legate între ele decît prin două poduri. Vaporul modest pleacă de la debarcaderul aflat chiar sub streşina podului. Înainte de îmbarcare, îndemnat de un tovarăş de drum, mă vîr dedesubt şi spectacolul nu e deloc banal. Podul nu e clădit pe picioare de beton sau de fier, ci este susţinut numai, se pare, pe plute întărite de fier. Sîntem deci dedesubt, ca sub bolta groasă a unei catedrale gotice, căci deasupra noastră în negură, barele uriaşe se traversează unele pe altele oa sipetezele zmeului şi nesfîrşite (pe o jumătate de chilometru) în linie dreaptă, ca văzute în oglindă. Cu adevărat, ¡apa, jos, este o oglindă imensă, adîneă, de smarald, fiindcă, privită din întuneric, marea verzuie, văzută în toată întinderea ei, e o lumină pură, nemişcată, de cristal verde.

După o jumătate de oră debarcăm la Scutari în Asia. Schela e o baracă de lemn ca la Moşi, dar numaidecît în spatele ei şi al cîrciumilor, e o moschee de o nesfîrşită graţie, ascunsă

sub pomi ca o cadînă sub văl (numai cu ochii mari descoperiţi), păzită de minareturi ca de eunuci. E geamia Ischel Buiuk, clădită acum patru sute de ani aproape de fiica lui Soleiman Magnificul. Pornim în sus, căci oraşul-mahala e în amfiteatru, pe Calea Scutari,. cum am porni pe Calea Rahovei; un drum la stînga duce peste valea „Bulbul Dere" la muntele „Bulgurlu", pe care le reţin pentru numele lor. E duminică azi şi numai joia am putea vizita o „Tehe" ca să vedem dervişi urlă- tori în exerciţiul cultului lor. Vom merge numai să vedem marele cimitir de pe „pămîntul făgăduinţei" al Asiei: Buiuk Mezaristan.

După ce maşina a trecut de ultimele case, printr-un ţinut pietros, cu iarba abia răsărită ici şi colo pe la încheieturi rîpoase, după ce am lăsat pe dreapta şi pe stînga cîteva moschei de marmoră aproape fumurie, începe pe stînga drumului o pădure rară de chiparoşi. Drepţi ca plopii, cu frunzişul mai compact şi de un negru catifelat, chiparoşii aceştia sînt parcă nişte fantome înalte şi condensate. între ei sînt morminte (sau au fost). Acum, luate parcă de şuvoaiele de ploaie, stelele funerare au alunecat, s-au strîmbat, s-au îngrămădit unele peste altele. Kilometri întregi, ai spectacolul unei păduri de munte tăiate, în oare buştenii, porniţi la vale, s-au oprit la întîmplare, strîmbi, răzleţi sau grămadă pe povîrniş. Numai că aci sînt stelele funerare în loc de trunchiuri tăiate.

Cînd cunoşti cimitirele europene, gătite ca
nişte parcuri, nimic nu ţi se pare mai trist
decît un cimitir turc (aci la Constantinopol,
mai toate aşezate pe ripe), cu lespezile lor
pornite la vale, cu pămintul uscat şi frămîntat
ca după un bombardament, în care numai
chiparoşii, singuratici chiar cînd la un loc
formează un soi de pădure, se înalţă închişi în
ei ca nişte suflete. Ici colo o floare de cîmp,
dincoace ura mănunchi de iarbă, un gard de
fier părăginit, măresc încă tristeţea
nemărginită, de ruine. Aş vrea să întreb, aş
vrea să aflu din cărţi şi nicăieri nu găsesc nici
o lămurire. Cimitirul de la Eyub l-am văzut în
amurg, dar pe colina rîpoasă era aceeaşi
dezolare de ruină. Pe celălalt, sfînt şi el, de
pe coasta de la Rumeli Hissar, de pe ţărmul
Bosforului, l-am văzut bine din mersul
vaporului la întoarcere: aceeaşi îngrămădire
de stele, de marmoră roasă ca într-o curte de
pietrar şi aceeaşi părăsire în lumina egală a
soarelui de miazăzi. Cimitirele creştine au
înfăţişare de parcuri cu vile în miniatură,
marmora şi intenţiile arhitecturale încearcă
să cheme o viaţă, s-o amintească şi pe cît se
poate s-o înlocuiască. În cimitirele turceşti
moartea pare definitivă. E taina, atît de adu-
nată în văzduh, a chiparoşilor (acest frate în-
doliat şi înalt al bradului şi al pinului), care
nu întinde crăci, nu se destramă într-o
căutare a pămîntului, ci se vrea numai către
cer, ca un minaret negru de umbră închegată.
Cred că şi 'Quvîmtul românesc „chiparos" e
nepotrivit. E parcă prea lărgit, mai ales la

plural, lipsit de acea subţiere sumbră şi catifelată spre cer, care face copacul să pară un sul negru uriaş, de papură ecuatorială. „Chiparos" e plin de sugestia „chiparoaselor" şi chiar a „tiparoase- lor". Nu aş prefera nici turcescul „selvi", ci cuvîntul grecesc prin ocol franţuzesc. „Cipreşii" păstrează, chiar în această enervantă înfăţişare, ceva din lipsa de familiaritate a morţii, care face din acest copac unicul parcă gînditor în lume, o fiinţă prezentă şi transcendentă în acelaşi timp, trăind singur, cu gol în jurul lui, fără promiscuitatea celorlalţi copaci, care îşi încîlcesc crăcile, îşi amestecă frunzişurile, se reazemă unul de altul.

Străbatem cu maşina un peisaj de deal uscat înapoi spre Scutarii cu prăvălii şi cîrciumi, renunţînd să mai căutăm singurul mausoleu pare-se din cimitir, cel înfăţişat printr-un dom, năruit azi, sprijinit de opt coloane de marmoră, unde e îngropat calul favorit al sultanului Mahmud.

Lunecăm în lumina vie de amiază, oare poleieşte moscheile şi marea, din nou cu vaporul de-a curmezişul răspîntiei de apă, de data asta înapoi spre gura de fluviu a Cornului de Aur. Trecem şi aeram pe lîngă Kiz-Culesi, un chioşc mic, cu turn, aşezat pe o stîncă abia ieşind din valuri, cam în mijlocul pieţei. Are ceva dintr-o „loje de portar", iar prin aşezarea ei în mijloc pare menită să înlesnească uriaşa circulaţie de corăbii şi vapoare, ca un „agent de circulaţie" în centrul unei pieţe mari, străbătute de mii de

automobile şi trăsuri pe zi. Totuşi, acest turn-insulă, ieşit din valuri de-a dreptul — parcă e o bisericuţă albă —■ în mijlocul răspîntiei de ape (şi desigur într-o „poziţie" mai privilegiată chiar decît „virful seraiului", care dealtfel tinde spre acest Kyz- Culesi) are şi el firește o legendă, mai ales poetică. A fost construit de sultanul Mahomed ca să fereascâ aci pe rozalba şi plăpînda Mehar Gheghib, fiica lui, de muşcătura unui şarpe, prezisă de o ţigancă ghicitoare. Dar o viperă tot s-a strecurat în mănunchiul de trandafiri trimis de şahul Per sici. îngereasca făptură a fost însă mîntuită, căci tînărul îndrăgostit a sosit după cum ştiţi în clipa cuvenită să sugă şi otrava din rană şi fiorul îmbrăţişării, şi bineînţeles că sultanul Mohamed i-a dat pe Mehar Gheghib de soţie. Acum, aşa cum am spus, chioşcul în care se întilnesc geometric cele trei direcţii de apă: a Mării Negre, a Mării de Marmara şi a Cornului de Aur, pare că nu îndeplineşte alt oficiu decît al frumosului sergent suit de Ghazi Kemal pe o piatră de moară în mijlocul pieţelor din Pera şi Galata, semn de oprire, semn de pornire, Scutari? la dreapta! . . . Bosfor? drept înainte! ... Cornul de Aur? la stînga! . .. Marea, mobilă, e verde ca de sticlă lichidă, iar caicele, care se deosebesc de bărcile din Cişmigiu numai pentru că sînt ceva mai mari şi mai lungi, şi mai ales au lăvicioara de-a lungul jumătăţii dinapoi aşternută cu covor, îşi fac drum printre mahoanele grele şi paralitice (familia corabie, gen şlep) murdare

de mărfuri, printre bărcile de mare botocănoase ca nişte harabale, ocolesc vapoarele cu bărci de salvare şi mormane de parîme pe punte (cari parcă transportă numai şerpi uriaşi încolăciţi şi coşciuge), sau se ţin copilăreşte după va- poarele-tramvaie ale acestei Veneţii a Orientului, care au băncile covertei şi ale punţii veşnic tixiite de „public". E totul dominat de um tumult de sirene şi de stegulețe roşii cu semilună albă, căţărate ca nişte paseri pretutindeni, pe tot ce e înălţime. Semiluna e pe toate edificiile, şi la catartul tuturor vaselor care au intrat în port (pavilionul naţional e numai la proră).

Gustăm din cafele turceşti servite pe bord, porniţi parcă să străbatem pînă în fund „Cornul de Aur", zece kilometri printre

colinele acoperite
cu moschei largi
ca nişte veacuri,
de marmoră, dar
înconjurate de
mahalalele cu
zgîrie nori de
lemn, sortiţi celui
dinţii foc. Căci pe
cînd spiritul
practic al
yankeului clădeşte

din beton armat,
turcul fatalist, care
ştie că din treizeci
în treizeci de ani
un foc uriaş e de
neînlăturat, în loc
să înfrunte soarta,
preferă s-o ajute,
aşezînd totul
pregătit pentru
foc, ca gospodina
gătejele pe vatră.

Toate cupolele
largi sînt acum
acoperite cu
argint, iar mina-
retele, aceşti
eunuci spirituali,
albe şi spîne ca
nişte fuse uriaşe,
sînt mereu toate,
zeci şi sute,
paralele între ele.
E acolo în fund pe

rîpele colinei, cam
sub moscheea
Soleiman (albă şi
mare cît o cetate),
şi faimosul Fanar
cu străverii şi
străverişoarele a
jumătate din boie-
rimea românească,
cîţi vor fi mai
rămas în acest
„ghetto" grecesc,

căci o bună parte au deschis dughene şi bănci în Pera şi Galata, iar vara locuiesc în vilele şi palace-urile de la Therapia, pe Bosfor

.Deocamdată trecem pe lîngă faimosul „cap al Seraiului". E, acum la întoarcere, pe stingă noastră, înfipt în valurile uleioase, cu Marea de Marmara în partea cealaltă, iar dincoace, cam spre noi, cu golful prelungit apoi zece kilometri al Cornului de Aur. Nu ştiu ce vom ved?a mîine cînd vom vizita acest ţarc triunghiular străvechi, care de sute de ani neurastenizează imaginaţiile. Ceea ce văd acum prelungit în mare, spre turnul „agent de circu-

laţie", este un colţ de parc nu prea deosebit de cel al Rîmnicului-Sărat sau al Tîrgu-Jiului, cu alei sărace şi ronduri prost plantate. Un monument, eia în orice oraş de provincie, cu statuia lui Mustafa Kemal în mers, îmbrăcat civil după cît se pare de aci, de la două, trei sute de metri. Sus, căci încet, încet, parcul se înalţă, ca un crîng pe o colină, apar dintre platani cîteva coloane şi acoperişuri ca de internat. Dar jos, tot în parc, mereu pe stînga noastră, pe malul Cornului de Aur, sînt magaziile gării şi liniile de garaj, cu care mergem paralel (pe locul lor, pe un eşafod înconjurat de rîndurile de paradă ale jenicerilor şi bostan- giilor, care ţineau mulţimea curioşilor departe, a fost decapitat Brîncoveanu, ginerele şi cei patru feciori ai lui). Dar iată că ne-am oprit. Vaporul nostru nu poate pătrunde pe apele leneşe ale Cornului de Aur. Podul care uneşte monumentala moschee a Sultanei Valide (de pe malul Stambulului) cu marele magazin de cravate şi articole bărbăteşti Pinto-Uriel (de pe malul Galatei) ne opreşte ca un lung zăgaz de fier, amintindu-ne că ne-am întors. Debarcăm trecînd pe rînd printre alte vapoare (dacă nu mai e loc la debarcader) şi ne aruncăm în automobile.

EYUB

Din coasta podului de fier (care taie ca un zăgaz Cornul de Aur), călcînd peste trape negre şi scinduri oblice, care se clatină sub picior, ocolind piramide de fructe şi zarzavaturi, într-o larmă de nedescris, urcăm

într-un mie vapor-tramvai care va porni de-a lungul golfului, în formă de fluviu: Cornul de Aur. E greu să deosebeşti pe o distanţă de cîţiva chilo- metri ţărm adevărat de pămînt, de o parte sau de alta. Sîntem mereu ca într-un lung port. În stînga sau în dreapta, nenumărate mahoane negre şi corăbii, scoase poate din uz şi îngrămădite în faţa unor arsenale fumurii. Pontoane şi cheiuri de lemn se ţin unele de altele, cînd casele înseşi, cu faţade dreptunghiulare negre, desfăcute în prea multe ferestre, dau în genere impresia unui peisaj de lemn şi catarge, pe care cad pieziş razele lungi ale soarelui. Bulevardul nesfîrşit de apă, spre capătul căruia plutim, va fi, acolo, încoronat ceva mai tîrziu de discul roşiatic, cu spiţele lungi, al asfinţitului. Acum lumina e încă numai de aur, pe culmile molatece, paralele cu apa. Pe ţărmul din stînga, al Stambulului, moschei cuprinzătoare, de o geometrie sură granitică (deşi sînt de marmură) violentează priveliştea, toate mari, de parcă fiecare e o Sf. Sofie, cu tipsiile uriaşe de argint, uşor boltite, suprapuse, strejuite de fusurile pure ale minaretelor. Iată pe cea mai imperială dintre toate: Suleimanieh. în spatele ei, a lui Baiazet. Mai departe, mereu de granit circular, geometric, în puzderia ca de traforaj a caselor înalte, şubrede, cenuşii, aceea a lui Mohamed al II-lea. Şi altele şi altele. Vasul nostru negru trece de la un mal la celălalt, spre micile debarcadere cu gheretele ca nişte

dughene. Pe una scrie cu litere latine, banal, mic, ca o tăbliță de tramvai: *Fener*. Case paralelipipedice de lemn vechi, murdare, urcă în sus coasta fără un metru de pămînt liber, spre moscheea Selim. Această tăbliță e așadar insigna a o sută și ceva de ani din istoria domniilor românești? Se adună anii mei de școală și poveștile însînșerate ale copilăriei, se urzesc amintirile pamfletelor istorico-politice.

Ghica, Mavrocordat, Russeti, Suțu, nume rare și nume fanariote, alături unele de altele, pînă la roiul celor mulți, Mavrogheni, Caragea, Ipsi- lante și, mai jos, serdari și cîrc serdari din povestirile copilăriei cu haiduci, își caută un punct real de sprijin în tăbliță ca de tramvai, de la felinarul debarcaderului: Fener.

Seria mea sufletească dibuie să se încorporeze acestei realități de aproape 1500 de ani în diferitele ei transformări. Dacă n-ar fi tăbliță, n-ai deosebi cu nimic mahalaua istorică de celelalte, și nici așa nu știi unde sfirșește, unde se limitează, iar cînd, în zilele următoare, am străbătut cu o nostalgie ancestrală mahalale cu uliță în costișe, cu lespezi desprinse, legate cu smocuri de iarbă între ele, printre case negre de lemn, cu balcoane cu geamlîc și grădini închise, pe la răspîntii cu platani, n-am cunoscut nimic și nu m-a recunoscut nici o stafie. Să fie tăbliță, să fie oe adăqgiim noi totul? . . .

M-a lămurit mai
tîrziu scrisul unui
confrate poet şi
istoriograf că în
mahalaua aceasta
fumurie şi
bolovănoasă, cam
prin preajma patri-
arhiei, era *Vlah Seraiul,*
după cum în
mahalaua mai
mărginaşe încă a

Balatului era *Bogdan Seraiul,* cele două „legaţii" (ca să rămînem în stilul acestui itinerar) a Valahiei şi a Moldovei. Cea din urmă s-a risipit cu totul, dar cea dinţii, în care „Vulpile Brîncoveanului

ieşeau şi intrau ca
într-o vizuină", mai
dăinuie puţin de
tot. Biserica
modernă, dar cu
absidă veche
scăpată de
incendiu, ctitorie a
lui Caragea Vodă,
avînd hramul
Panaghiei şi
situată azi în

Badya Sokag. No. 9, în Fanar, e tot ce-a mai rămas din Conacul Ţării Româneşti. Căci, dacă focurile nemilostive nimicesc cartiere întregi, cutremurile de pământ, atît de crunte aci, îşi iau

sarcina să distrugă chiar construcţiile celor care le vor, şi îndrăznesc aşa ceva, de cărămidă

.Dar vasul a plecat după cele trei minute de oprire, doamnele în rochii uşoare sportive, care sînt cu mine lîngă botul negru, dincolo chiar de cabina pilotului, nici nu ştiu ce drumuri da moarte am străbătut în gînd. Seria lor e Pierre Loti, spre a cărui cafenea mergem acum. Aurul luminii peste catargele negre se face mai greu cînd cade pe apele Cornului de Aur şi mai sticlos pe cupolele moscheilor. Şi pe urmă e ultima schelă: Eyub. Mahalaua cu prăvălii mici de port şi bilei, dughene de seînduri fără etaj, lipite unele de altele, cu marfa (fructe, dulciuri, tăbăcărie şi manufactură) mai mult în stradă.
Cîrduri de oi şi capre ne taie familiar şi mirositor drumul. Moscheea o vom vedea la înapoiere. Drumul e bolovănos, văros şi urcă printre două rînduri de grilajuri năruite, în care stau grămădite stele funerare, ca mobile zvîrlite în magazii. Mă gîndesc că, oricît,

forma crucii creştine pe mormînt poartă mai vie intenţia şi gîndul, decît aceste spărturi dreptunghiulare de marmoră şi piatră, dintre care numai unele par că au fost lucrate. Aşa e cimitirul acesta sfînt şi, afară de turbeuri, toate cimitirele turceşti pe care le-am văzut eu arată aşa. Deznădăjduit de părăsite, căci afară de rarii cipreşi, nu cresc flori, ci mărăcini şi scaieţi pe mormintele care nu mai au identitate, nici contur. Nici o stelă năruită de ploaie şi furtună n-a fost parcă vreodată aşezată la locul ei de vreo mînă pioasă. Cafeneaua lui „Pierre Loti" e o magazie cărămizie, ca un pichet soldăţesc sub streaşina colinei. În jos de ea pe povîrniş, pînă în vale, e cimitirul. Patru mese scoase în drum, cu scăunele lîngă ele, fără nici un alt vestigiu, nu invită nici un client. Dar cînd se aşeza la una dintre aceste mese, Pierre Loti avea în fată la cîţiva chilometri minunea unui arc de coline pe care casele, apărînd de aci mai mari parcă, se îndeasă unele într-altele ca un stup, de la dreapta spre stînga. Pe coasta circulară, cu profilări nesfîrşit crenelate, căci topografia e modificată de optica locului, moscheile pun continente de argint, străjuite de siluetele fără prihană ale minaretelor ce străpung văzduhul, de veacuri. Deasupra lor lumina asfinţitului dăinuie ca o părere de rău de aur. Focul soarelui, care scapătă în spatele nostru, aprinde în faţă ferestrele, luciurile de apă ce mai răsar ici colo, şi dă îngînări de sidef roşiatic, gălbui şi portocaliu, cerului. Jos,

Cornul de Aur e ca un fluviu în fundul văii. Splendoarea şi tristeţea sînt fără margini. Din dreapta, de jos de la Eyub, pornesc drept şi mai spire dreapta, îneăleeînd culmea şi urmărind valea, zidurile, cele de o mie şi mai bine de ani, ale Bizanţului.

Pornesc, aproape fără ocol, cale de vreo 6 chilometri, ca să lege fundul Cornului de Aur de ţărmul Mării de Marmara, închizînd, cu un lung meterez înalt şi gros (cam cît o

casă cu două caturi) la baza ei, toiată Peninsula Bizanţului[1]

1 Scrie despre ele Charles Diehl: „Pe una din porţile incintei se citeşte această inscripţie: «Doamne Hristoase păzeşte oraşul tău de turburare, de războiu. Sfărîmă biruitor puterea duşmanilor». Multă vreme

.Chiar aci a răzbit întîi Mohamed Cuceritorul, spre surprinderea Paleologului care-l aştepta pare-se dinspre partea Bosforului. A venit aci nu numai cu oaste de uscat, ci şi cu multe corăbii, împinse, peste coline, din Bosfor, pe tălpi groase de stejar unse cu seu. După ce oraşul a fost prădat timp de trei zile şi ars, iar populaţia înnebunită de măceluri, după ce a intrat călare în Sf. Sofie, Cuceritorul a început să construiască şi, asemeni contimporanului lui, Ştefan cel Mare, cu care s-a războit atît de ineficace la Valea Albă, poate fi socotit drept un mare ctitor. în locul palatului ars a pus să se clădească Seraiul, marea moschee Mehmet, biblioteca, a reorganizat Pa- tiriiarehia creştină, dînd libertatea cultului. O libertate condiţionată de transformarea mai tuturor bisericilor creştine în moschei, procedeu continuat vreo două veacuri după aceea, aşa cum se întîmplase cu Sf. Sofia.

El a construit aci, la locul de răzbire al asaltului, şi impresionanta moschee a Eyubului. A închinat-o amintirii tovarăşului şi stegarului Profetului, mort cu aproape 800 de ani înainte,

pioasa rugăciune a fost ascultată. La aceste ziduri într-adevăr au alergat să se zdrobească toate barbariile, Hunii, Avarii, Bulgarii, Ruşii, Pecenegii, Arabii din Orient şi Cruciaţii din Occident. Mai impozante decît Carcassonne şi Aigues-Mortes, mai poetice decît Avignon, mai grandioase decît Roma vechile ziduri ale lui Teodosiu al II-lea sînt una din ruinele Con- stantinopolului, unul dintre monumentele cele mai pline de istorie".

tot la asediul zadarnic, de către Arabi, al Constantinopolului.

E dintre cele întru totul sfinte, înăuntru cărora intrarea necredincioşilor nu e îngăduită, şi rămînem cu toţii în curtea copleşită de umbre şi înserare.
Dăinuie încă după aproape cinci sute de ani şi platanul ur'aş, de abia să-l cuprindă zece oameni cu braţele larg desfăcute, sădit tot de cuceritor. Ramurile lui paralele cu pămîntul, albicioase şi îndoite ca trupuri de boa, acopere întreaga curte, şi-s întărite cu beton.
Aci, a lăsat el cu limbă de moarte poruncă urmaşilor, să vie să încingă sabia lui Osman, orice nou sultan.

S-a înserat... Umbrele tăiate ici-colo de candele ne-au desprins de noi, de sîntem parcă într-un ţinut de vis şi spirite. Defilăm pe lîngă zidul de cetate, prin dreptul unei firide cu ferestruică de gratii dese de bronz. înăuntru e un mic serai luminat de candele, cu divanuri, covoare, sipeturi. E mormîntul lui Eyub. Cînd eram mic avea cineva o cruciuliţă sfîntă. Dacă închideai un ochi şi priveai printr-un bob din mijlocul ei, vedeai, ca dintr-altă lume, Erusa- limul. Şi acum, om în toată firea, privesc prin ferestruica asta de parcă aş privi într-alt ţărm, într-altă lume.TOP CAPU SERAI

Cuvîntul are rezonanţe din basmele orientale. Mai este şi cea mai frumoasă priveliţte din lume, după nenumărate mărturii. Aci a fost mărirea, fără pereche în splendoare, a atîtor sultani. . . Sublima Poartă, după ce fusese Bizanţul imperial.

De aci au pornit porunci către oşti să plece către principatele dunărene. Timp de aproape 400 de ani nici un domn n-a urcat scaunul Moldovei sau al Ţării Româneşti, fără să primească învoirea înaltă hotărîtă de pe acest petec de pămînt triunghiular. Numai de 70 de ani e altfel. Harta îl arată drept un cap de peninsulă. Peninsula e Stambulul, pe care îl bate leneş la miazăzi Marea de Marmara cu soarele sus, şi pe care îl desparte de Pera şi Galata, Cornul de Aur. Capul, colţul, se înfige în Bosfor. Un zid gros de cetate, crenelat, care înlocuieşte, pe strada îngustă cu tramvai zgomotos, un rînd întreg de case, desparte transversal, de la Marmara la Cornul de Aur, nea- semănarea haremului şi a curţii, de

plăcintăriile, niarchităniile şi biloiuJ de case de lemn.
Aci a fost începutul: Bizanţul antic. .. mai tîrziu palatul împărătesei Placidia. După ce a urcat zidurile de la apus lăsînd ienicerii morţi pe întăriturile groase şi înalte, după ce a străbătut paralel cu Cornul de Aur tot Bizanţul, Mohamed al II-lea, în timp ce oraşul înnebunit ardea, a intrat deci călare în Sf. Sofia în ziua de 29 Mai 1453. Pe urmă ieşind a dat poruncă să se facă, în locul palatului ars, un mare Serai.
Incinta acestui Serai cuprinde mai întîi, cum treci întîiul rînd de ziduri, grădinile. Acum aceste parcuri închid în ele cele cîteva muzee, o şcoală de belearte, una de medicină şi se poate spune că deşi e afară în fapt, totuşi, prin aşezarea ei, însăşi Sfînta Sofia e în grădinile Seraiului. Intrarea s-a făcut printr-una din cele patru porţi practicate în zidul de cetate. Noi am intrat pe cea de lîngă vechea catedrală creştină: Bah-i-Humayun. Căci, în paranteză zis, Sublima Poartă nu e chiar o poartă, ci un întreg administrativ. Pe nesimţite, pe sub platani, pe alei bolovănoase, azi printre tărăbi cu fructe şi dulciuri, de-a lungul a tot soiul de ziduri, după ce ai lăsat pe stînga muzeul militar, ajungi în curtea Ienicerilor, de cumplită amintire[1]. Un camarad arată un platan pe

1 Această miliţie, de permanentă prezenţă în istoria principatelor, fusese înfiinţată de cel de-al doilea sultan, Orcan, cel care a luat odată cu titlul de padişah şi reşedinţa de la Brussa, pe malul

care cel condamnat la moarte trebuia să-l sărute, şi, ceva mai alături, o urnă mare de marmoră: acolo se aruncau trupurile tăiate. Capetele erau înfipte în ţepi. Un alt platan cu trunchi de elefant, acum protejat jos printr-o platformă de beton, albit de vechime, e „platanul ienicerilor" cu bucătăria sfîntă în scorbora lui. Ca să ajungă pînă aci măcar şi tot socotea că a făcut ispravă mare, după ce cheltuise multe pungi de bani, boierul muntean sau moldovean dornic de tron.

Pe drum, în fundul grădinei, e *Orta Capu,* intrarea icenitrală a Seraiului. Are ceva dintr-un donjon medieval, occidental. E înaltă, cu ziduri groase şi cu odăi în cuprins ca o culă. Pe pereţi atîrnă baltaguri şi puşti.

Excursioniştii aşteap-

poarelor cucerite, care apoi erau crescuţi în legea mahomedană.

Disciplina era cumplită, dar foloasele şi scutirile atît de preţioase, că mulţi copii de turci ţinînd să intre în această oaste, s-a renunţat la recrutarea dintre creştini. Bucătăriile au jucat un mare rol în istoria acestui corp. A le pierde, era pentru ei tot una cu a pierde steagul. Lingurile le serveau ca semn de uniformă, prinse lîngă fes. Răsturnarea ca- zanelor cu mîncare era semn de revoltă. Atacurile lor orbeşti răspîndeau groaza. Dar tot atît de mult au fost, prin continuile lor revolte, spaima sultanilor, de pe la 1600 încoace. Schimbau, oricînd gata de măcel, domniile, după cum li se năzărea.

Mării de Marmara. Oastea a fost desăvîrşită de Murat I (cel ucis pe Cîmpia Mierlei la 1389). Ortacii se recrutau dintre prinşii creştini, dar, mai sistematic, prin măsura de a se lua o zecime din copiii creştini ai po-

Ienicerii au fost măcelăriţi în piaţa At Maidan şi desfiinţaţi la 15 iunie 1828 de către Mahmud II, cînd se revoltaseră împotriva instrucţiei militare europene pe care voia s-o introducă acest premergător al lui Kemal-Paşa. Vreo 25 de mii au fost tăiaţi de către bostangii înnebuniţi de vederea steagului sfînt desfăşurat şi de predicile ulemalelor.tă pe laviţe de piatră să li se vîndă contra unei lire (80 de lei) biletul de intrare. Pe vremuri se intra cu fiori de moarte, cu ploconeli, cu nădejdi în destin şi teamă de năpaste. Aga al Seraiului supraveghea locul. Cei care treceau pătrundeau într-o nouă curte, căci aci dai din- tr-o curte într-alta pînă să ajungi, ca şi cum ai trece una după alta vămile morţii.

E în stînga un chioşc scund, cu divanuri scumpe, cu ferestre armonioase. Aci aşteptau cei care, soli sau solicitatori, căpătaseră dreptul să îngenuinche înaintea Sultanului. E drept eă erau liniştiţi cu cafele şi şerbeturi cît timp aşteptau . . . într-unui din pavilioanele alăturate e azi un muzeu de arme.

în sfîrşit, străbatem, trecînd curtea cu platani (rotaţi şi oaldairîm năpădit de ierburi, în iatacul oare în acest pătrat face faţa porţii centrale. Sînt două camere joase, ou divanuri, ou un imens baldachin de stofă şi macaturi aurite. Aci primeau sultanii. Am să oaut să văd dacă înainte de a fi jupuit 'de viu Birînooveanu sau doamna Mania, iau ajuns pînă aci, oa să ceară Ind urare.

Ieşind prin uşa din fund, o nouă curte cu caldarîm de lespezi şi cu amfore, cu corturi uriaşe cît castelele. în dreapta spre răsărit, două intrări: una duce la un muzeu de porcelanuri verzi şi albastre, cuprinzînd între ele şi

darurile Brincoveanului, chineze. A doua, spre tezaur.

COMOARA PADIŞAHILOR

Sîntem acum în plin mit şi fabulă. Sălile nu sînt înalte, iar gratiile ferestrelor mari împiedică lumina. E parcă nevoie de taină şi aer tare de vis.În mijloc de cum intri e Marele Tron. Un mic divan de aur cît să stea comod de tot pe perne scumpe, care azi lipsesc, un stăpîn al lumii. E deci o laviţă mare şi joasă, cu spătar. Probabil că din santal sau abanos în schelet. Nu poţi să ştii, căci e îmbrăcată în plăci de aur, ca într-o căptuşală. Rînduri de rubine alternează cu altele de perle şi turcoaze, ca şi cînd ar fi cuie menite să fixeze plăcile tăbliilor de aur. Te ameţeşte. Inscripţia spune că e tronul şahului Persiei, Ismail, luat în luptă, la 1514, de sultanul neastimpărat şi viteaz, Se- lim, tatăl lui Soleiman Magnificul. Aşadar chiar şi aceşti cuceritori şedeau jos, chirciţi, cu pi- coarele petrecute sub ei, cînd nu erau călare. Prietenii mei care caută simboluri şi înţelesuri cosmice, dacă nu metafizice, în fenomenele originare, ar fi în stare desigur să descopere ce noimă istorică poate să aibă acest aşezat „turceşte" la unul dintre cele mai războinice popoare ale lumii. Şi poate, pînă în cele din urmă, ce urmări, fie şi negative, a avut în istoria civilizaţiei europene.

Pereţii sînt înlocuiţi cu racle în care se arată stofe scumpe, arme încrustate în fildeş şi rubine, cupe de cristal. Trei smaralde, cele mai mari din lume, precizează un catalog. Toate peşcheşurile pe cari sultanii învingători le-au primit sînt aci. Ceasornice de aur cu

briliante, cheile de aur ale cetăţilor, aproape din basme, învinse, moschei şi chioşcuri în machete de aur, tuburi pentru închis suiuri-serisori, şişuri, tabachere. Aur, mereu de aur. Trebuie să fie trimis din China, prin solii de ani de zile, acest pavilion-pa- godă, din aur şi fire subţiri de aur, în care fluturi, frunze, femei mici şi felinare sînt din fildeş, rubine şi turcoaze.
Alte sipeturi, de abanos, cînd nu sînt de aur. Mereu bătute cu pietre scumpe şi mărgăritare.
E dealtfel tot o sală de audienţe, mai veche. Aci Sultanii ascultau şi porunceau din dosul unor gratii aurite. în timpul cînd vorbeau curgea o cişmea ca să nu le audă spionii vorbele. Putem admira cele mai de seamă din ustensilele dinastiei Osman. Un serviciu de sulemenit şi toaletă de aur şi cristal, în care fiecare perie de unghii e încrustată cu rubine şi din care nu lipseşte micul cleşte, de aur şi el, de smuls firele nedisciplinate ale sprîncenelor. Ba chiar sînt şi nişte beţişoare de fildeş încovo- late, ou pori la vM, iciaire serveau pare-se la scărpinat pe spate, acestor savanţi ai voluptăţii.
Un tovarăş îmi atrage luarea aminte asupra unei racle de sticlă a decoraţiilor. Nu sînt absente nici Ordinul Jartierei, nici colanul Ordinului Carol I, cu al său „Nihil sine Deo".
Femeile din grupul nostru atît de numeros sînt palide. Din cînd în cînd se strigă una pe alta ca să-şi arate uluite descoperirile. Vizitarea atîtor ruine pe cele mai multe le-a obosit, mai ales că nu le spuneau prea mult lucru.

Aci vedenia aceasta diabolică, de bogăţii neasemănate, deşteaptă în ele moşteniri adormite. Se opresc în faţa cîte unui sireag de perle, mai miairi ca bobul de porumb, şi nu se mişcă de- cît împinse de cele care vin în urmă. Galantarele mari, care cuprind costumele de sărbătoare ale c?lor treizeci de sultana, fiac să se dilate toate privirile. Sînt stofe bătute în pietre scumpe, hamgere cu teci de aur şi dintr-un singur smarald ca al lui Baiazet Fulgerul, al cărui turban se încheie printr-un alt smarald cît oul de bibilică. Dealtfel toate costumele sultanelor: ilice cu mărgăritare, scurteicuţe cu hermină, şaluri scumpe, iaşmace şi cearşafuri, înseamnă parcă o întrecere de fast şi nebunie.
Cînd ieşi din nou pe prispa de marmoră a pavilionului sub platani cu frunze late transparente ca de castan, parcă ai ieşi de stib vraja unui somn magic.
0 nouă poartă trecută. Sîntem în altă curte[1].

1 Căci, după cum se vede, Seraiul nu este un palat unitar, ci e făcut dintr-o serie întreagă de chioşcuri de toate stilurile şi de toate formele, din superstiţia fiecărui sultan de a nu locui în apartamentele în care a murit înaintaşul lui. Dealtfel de pe la mijlocul veacului trecut, Mahmud, vrînd să termine cu povestea ienicerilor, mutase şi reşedinţa, de cealaltă parte a răspîntiei de ape, sub Galata. Pe malul mării, cînd vii cu vaporul, te întîmpină o viziune veneţiană de marmoră albă dantelată, ajurată, cu o faţadă de aproape 600 de metri: DOLMA-BACE, noul palat

Deasupra e faimosul Ildiz-Chioşc, unde se adăpostea haremul cu 300 de femei al lui Abdul-Hamid.

Acareturile strict personale ale sultanilor şi sultanelor. Un chioşc rotund ia! Bagadudului, la care ajungi urcînd printre terase cu fintini, a-miiniteşte încă o dată splendorile orientului. E în

clădit de sultanul Mothamed al Vl-lea.

formă octogonală, luminat din toate părţile, cu cupolă de faianţă roză, cu divan aşternut cu stofe scumpe. Are cea mai frumoasă privelişte semicirculară, spre Bosfor şi Cornul de Aur

.Alături de el e haremlîioul, din oare nu ne e îngăduit să vizităm decît iatacurile joase şi largi ale sultanului, ale sultanei-valide (sultana mamă) şi ale copiilor. Pereţi de faianţă, ferestre puţine, mereu impresia de scund şi ascuns. În apartamentul marelui eunuc, o odaie cît un divan de mare,

îmbrăcată în stofe, întunecată, căci n-are nici o fereastră, cu perdele grele aurii. Ghidul îţi spune cu înţeles echivoc că aci primea stăpînul pe favorita anunţată din vreme de către marele şi flascul eunuc (domn extrem de influent şi de voinţa căruia depindeau capetele multor viziri, paşi şi domnitori europeni).
Ţi-e arătată o curticică între două chioşcuri. Aci Mohamet al III-lea, în noaptea cînd s-a urcat pe tron, a pus să fie omorîţi toţi cei 19 fraţi ai lui, şi a aruncat în Bosfor zece neveste însărcinate ale tatălui său. Voia omul să domnească liniştit.
Tradiţia o începuse Bajazet Fulgerul care-şi omorîse fratele mai tînăr, frumos şi viteaz fără pereche, ca să-şi asigure tronul. Soleiman cel Mare îşi ucisese toţi copiii ca să asigure moştenirea unuia singur, celui pe oare îl avea de la Roxalinda din Crime ca. Murat al III-lea a ucis cinici fraţi; Osman al **II**-lea, fraţii şi unchiul; Murat al IV-lea, din nou toţi fraţii. Mahmud ia uicis pe fraite-său, pe nepotu-său şi a zvîrlit în Bosfor patru cumnate însărcinate. Alţii i-au imitat.
Pe lîngă ei, Abdul Hamid, „sultanul roşu", apare plin de omenie deoarece s-a mulţumit să-şi ţină fratele închis 30 de ani în palatul Ceragan, în loc să-i taie capul.
Cînd ieşi din aceste săli joase, de un lux dospit, depravat şi crud, frunzele platanilor mişcă uşor, late şi străvezii în lumina soarelui.
La întoarcere străbatem din nou toate curţile şi grădinile pînă ajungem la tramvaiul No. 12 din faţa Sublimei Porţi.
PRINKIPO ŞI EONUL FERICIREI

Pornirea e de la debarcaderul tuturor vaporaşelor-tramvai: Podul negru care pluteşte ca un zăgaz şi bulevard de fier pe Cornul de Aur. Trecem peste alte trape şi punţi, ocolim grămezi de fructe şi cărbuni, traversăm un vas strein şi, după ce vaporul-tramvai cu bănci de remorcă e înţesat, ieşim în răspîntia cea mare a istoriei, dintre Europa şi Asia. Ocolim lăsînd pe dreapta seraiul eu chioşcurile şi grădinile lui. Acum vedem clar pe un tăpşan, mult înspre *Capul Seraiului*, cu curenţi aşa de iuţi că în partea asta nici nu a fost măcar nevoie de ziduri de cetate, statuia lui Ghazi Kemal. Cînd ieşim în Marea de Marmara, identific fără dificultate spre apus, pe malul din drepta al Stambulului, dincolo de moscheea lui Ah- med, în rîndul zidurilor vechi, cîteva ruine care sînt Edi-Cule, Cula celor şapte turnuri, în care a fost închis şi însemnat cu fierul roşu pe frunte Brîncoveanu şi ai lui.

Aproape o jumătate de an a cercetat zilnio dinlăuntru, de după gratii, priveliştea în care **mă** aflu acum. **I** s-a părut fără îndoială o nebunie, fantastică, din altă lume, cu alte dimensiuni, posibilitatea pe care o aveau corăbiile de a se mişca în acest larg liber ca vasul nostru azi, la ceasul acesta.

Mi se dă ades de către necunoscuţi, cu o stăruinţă obositoare uneori, „subiecte" de roman. Iată dau şi eu unul, pe oare dealtfel l-aş fi dezvoltat ou mesfîrşit interes: Viaţa şi mai ou seamă moartea lui Constantin Brîneoveanu[IV]. O lungă domnie de un sfert de veac a voievodului cucernic şi iubitor de cultură şi fast. A zidit palate imitînd de

departe pe Regele Soare. Cel de la Mogoşoaia, de la Potlogi şi ruinele încă a vreo două stau mărturie. Mînăstirea Hurezului, de aleasă frumuseţe, înseamnă iarăşi dovadă. Bogăţiile lui sînt imense, familia binecuvântată de Dumnezeu cu feciori mulţi şi fete frumoase. în Săptămîna Pastelor pe care ctitorul de biserici le aştepta în post şi rugăciuni, căci chiar îşi înmormînta pe una din fete, apare un Gapugiiu de la Ţarigrad cu poruncă înaltă ca Vodă şi ai lui să se înfăţişeze Marelui Vizir. Pătruns de tristeţea destinului lor, aş adînci toată disperarea, toată îndoiala, toată uluirea c^e la Curte, în această primăvară din 1714 (an rău), cînd pe tot cuprinsul ţării clopotele deniilor sunau neîntrerupt şi tîrgurile îşi văruiau căsuţele, copii aşteptau haine noi, se roşeau ouă şi se alegeau mieii pentru ospăţ. Şovăiala e mare, căci Seraiul era acum stăpînit de un Ahmet al III-lea, oare-şi detronase şi ucisese în 1702 fratele (oum dealtfel avea să fie şi el detronat şi ucis în 1730). Se ţin sfaturi în miez de noapte, simt chemate rubedeniile, boierii de seamă.

„Deci, fiind în multe prepusuri la împărăţie o domnie îndelungată ca aceea, nu vrea — spune litopiseţul — să meargă la Poartă. Iar unchii să Cantacuzineşti, sfetnicii lui, nu l-au lăsat să ia într-altă parte, ci l-au îmbărbătat, numai să meargă la Poartă, că apoi nemergînd el, va aduce perire ţării şi boerilor. Şi aşa cu mare grijă au purces la Odriiu, şi mer- gînd încet, şi-au tocmit lucrul cu bani pînă a sosi, ca un domn bogat oe era, cît niici vizirul n-a avut ce-i face, ci încă l-au grăit de

bine către împăratul, că încotro se întorcea vizirul, toţi de bine îl grăia".
Ajunşi la Ţarigrad, şi în ce ape de lumină şi moarte trebuie să fi fost o îndelungă călătorie, cu intrarea în cetate fără îndoială prin poarta Adrianopolului, din sus de Eyub, de unde domnul şi cei patru fii sînt aruncaţi de-a dreptul în temniţa Edi-Cule. Liberă, doamna Ma- rica aleargă în toate părţile cu daruri scumpe, dar pîrile lui Ştefan Cantacuzino sînt mai tari. De cîte ori în deznădăjduitele ei treceri şi încercări la toate uşile va fi străbătut acest Stam- bul, clocotitor de viaţă din toate părţile lumii.
Castelul acesta al celor şapte turnuri, din

 malul Mării de Marmora, eu origini străvechi bizantine, reclădit de Mahomed Cuceritorul, era temniţa de Stat. Acolo erau închişi ambasadorii statelor cu care Sultanii erau în război. Pereţii sînt plini de inscripţii. În mijlocul curţii era „curtea capetelor", căci acolo se făceau decapitările. Un turn era anume sortit torturilor. După nădejdi şi deznădejdi, după veşti bune aşteptate în fiecare zi cu sufletul ars, domnul creştin fu dus însă în faţa Seraiului, lîngă podul Galatei, unde era organizat spectacol, tocmai cînd un domn creştin se aştepta mai puţin: în ziua de 15 August — deci probabil într-o zi ca asta de August, cu marea iradiind, cu lumina înaltă ca un imn, cu soarele sus — deci în ziua de Sf. Maria, sărbătoarea doamnei Marica şi în ziua în care el însuşi împlinea 60 de ani (an rău). A fost decapitat întîi gineriile Văcăresou, pe urmă cei patru feciori, iar la sfîrşit, domnul însuşi, căruia nu i s-a desprins

¡complet capul de trup. Apoi, trunchiurile au fost aruncate în mare. În apa acestei mări care se zdrobește de coasta vasului nostru, măcinînduHse de elice, mspumîndu-sie ca într-un scoc de moară.

Ne apropiem de nişte măguri înalte care par să fie insule. Sînt despărţite de gîturi înguste de apă, vreo patru principale, purtînd, după cum sună, fiecare numele ei: Proti,

Antigoni. Halki, Prinkipo

„Insulă a prinţilor", nu se ştie bine de ce ... . Pentru că acesta era locul luxos de petrecere vara al domnilor sau pentru că aci au fost deportaţi şi decapitaţi mulţi dintre ei? Căci nu numai stăpinitorii turci ţineau să-şi asigure prin îndeletniciri preventive tronurile, ci şi ortodocşii bizantini. Iată că numai aci în cea dinţii dintre aceste insule, muntoase şi împădurite (caire, pentru călătorul ce se apropie pe vapor, apar din marea albastră ca o turmă de mistreţi negri cît dealurile, şi alţii mărunţi de tot, e drept), au fost cîteva asasinate istorice.

Erau pline de mînăstiiri, căci Bizanţul era religios, dar iată — vorbeşte un ghid banal — la ce slujeau uneori aceste mînăstiri:

„Pe aci (în insula Proti) se găsea odinioară o frumoasă mînăstire, în care Michail Rangabeul s-a ascuns după fuga sa dinaintea lui Leon Armeanul, care-i luase tronul. Dar şi acesta fu asasinat mai tîrziu de către Michail Bîlbîitul şi corpul lui îngropat chiar în această mînăstire, unde dealtfel fuseseră închişi, după ce au fosjt schilodiţi, cei patru copii ai lui. Roman Leca- penul, socrul lui Constantin Porfirogenetul, a fost şi el închis aci de propriul său fiu pe care şi-l asociase la conducere".

Altă mînăstire, clădită de împăratul Roman Diogene — care şi-a sfîrşit şi el zilele aci ■— era aşezată în locul cel mai înalt al insulei. A

fost aci îngropat împăratul Leon. De asemenea au fost închişi aci de către Timischeu, Leon Focas şi Nicefor, fiul lui. Cea de a doua insulă, Antigoni, îşi are şi ea victimele ei.
„Pe vîrful aoesitei insule sie afla o mînăstire a *Schimbării la Faţă*, clădită de Vasile Macedoneanul, în care au fost închişi: Ştefan Magistrul, de către Roman Lecapenul (cel ce fu şi el închis mai sus) şi Ştefan, fiul lui Lecapenul, de către Constantin Porphyrogenefcul".
Domnia cere multe fără îndoială, şi nu ştiu dacă jumătate din cei ce au domnit în lume, au murit de moarte bună.
Dealtfel ceea ce străbate cu o rezonanţă nedumeritoare în sufletele noastre de azi, e fără îndoială amestecul acesta de crimă şi religiozitate pe care-l înfăţişează, în amintire, istoria Bizanţului şi a Stambululiud deopotrivă. E parcă o adeverire a acelei legende, balcanice şi ea, care vrea ca tâlharii, pioşi, să se închine înainte de a porni la asasinat, iar după ce l-au săvîrşit să aprindă o făclie la icoană, dacă nu au mijloacele să înalţe o biserică, respectiv o moschee.
Şi de ce n-ar fi mai explicabile decît în restul Europei preocupările mistice ale metafizicei aci la porţile Asiei, unde se întâlneau lungile drumuri ale Egiptului, ale Inidiei, ale Chinei prin Turckestan? De unde veneau, din depărtări nemăsurabile, toate cotropirile, toate devenirile fabuloase, toate dospirile acritice în haine de basm.
Pe aci, prin apropiere, s-au prăbuşit nu numai împăraţi oare au dilatat imaginaţiile, nu numai popoare, ci, răstimp de cîteva mii de ani, civilizaţii întregi, lăsînd strigoii lor. E de

înţeles deci că aci în mijlocul năruirilor, al capriciilor demiurgioe, al reuşitelor oare depăşesc însăşi raţiunea, al execuţiilor periodice în masă, altul trebuie să fie sentimentul existenţei şi concepţia despre destin şi noroc. Ce puteau să însemne aci ideile de adevăr, dreptate, libertate şi, în urmă, de naţionalitate, ce caracterizează cultura acelui apus, care, faţă de de restul continentelor, poate fi socotit drept o peninsulă ferită? Ele sînt bune pentru cei care pot trăi şi pe lumea asta . .. Celui ce-şi poate pierde bunurile şi capul în orice clipă, dă-i năluca unei vieţi viitoare. (în apus nu toate războaiele, nici pe departe, însemnau nimicirea populaţiei civile, ci multă vreme numai ostile, şi acele de mercenari, sufereau, pe cînd în Asia mică şi prin Turkestan, era tradiţia trecerii prin foc şi sabie, a „biciului lui Dumnezeu".)

Dealtfel se face mereu o comparaţie confuză opunîndu-se răsăritul, apusului, şi religia, ştiinţei. Erupţia mistică, provocată de accidentul marelui război, a scos şi mai mult în suprastructura culturii de azi acest antagonism, pus în ecuaţie greşită, cerîndu-se, de unii, o întoarcere la evul mediu, fie neotomist, fie neo- ortodox.

Atîţi gînditori autentici au arătat, de la Renaştere încoace, că opoziţia dintre ştiinţă şi religiozitate nu e tot una cu opoziţia dintre ştiinţă şi spiritualitate. Dar între acestea din urmă nu e nici un soi de incompatibilitate. Nici filosofía, nici ştiinţa — dovadă marile ipoteze ştiinţifice mai noi — nu exclud o teză spirituală a existenţei. Ceea ce e contradictoriu şi oarecum imoral — în sensul

ideal al cuvîntului, căci în sensul social al necesităţilor e poate dimpotrivă — este această noţiune de religie, adică necesitatea unui oficiu intermediar, organizat lumeşte, cu necesităţi materiale. Surprinzătoare e firește ideea aceasta a unei spiritualităţi funcţionînd ca un factor intervenţionist, cu pretenţii excesive de idolatrie şi în stare de represalii cumplite în caz de nesatisfacere. Ideea de religie jignește tocmai prin materialismul şi comformismul ei şi nu pot spune că nu m-a nedumerit mult pariul pascalian: Dacă Dumnezeu există, atunci ai făcut bine că ai crezut. Dacă Dumnezeu nu există, atunci n-ai pierdut nimic, crezînd totuşi că există. Pariu căruia i s-ar putea opune următorul: Dacă D-zeu nu există, necrezînd, n-am comis o laşi-tate în plus. Dacă există, El e neapărat Perfect, deci nerăzbunător, deci mă va judeca după faptele mele, nu după adaosul, superfluu pentru El, că am crezut sau nu.

Dealtfel i se reproşează ştiinţei, care e la baza culturii europene, că nu face pe om fericit. Mă îndoiesc că ştiinţa absolută a promis cuiva fericirea. Ţinta ei este adevărul şi nimic decît adevărul, atît cît mintea omenească poate descoperi din adevăr, indiferent dacă acel care-l va descoperi va plăti acest lucru cu fericirea lui, indiferent chiar dacă descoperirea adevărului va face lumea întreagă, însăşi, mai puţin fericită.

În orice caz, de cîte ori ni se vorbeşte de fericirea pe care ne-o aduce religia, se vorbeşte totdeauna de fericirea individuală a ascetului, a iluminatului, comparat cu bogătaşul artritic, juisor al tuturor aplicaţiilor practice ale ştiinţei, la care s-ar putea

răspunde, fără concludenţă, că e mai fericit savantul iluminat, care se sacrifică pentru o idee, decît califul clăditor de moschei, mîngîietor de haremuri şi exploatator putred al sutelor de mii de supuşi.
în realitate, ca şi naţionalismul, ca şi capitalul [. . .] odată trecută din planul ideologic, adică în momentul triumfului ei, în cel social, religia implică şi fatalitatea conruperii.

Cei care merg în sutană să ajute pe ciumaţi €a şi cei în halaturi care tratează pe leproşi [. . .] sînt din aceeaşi familie: sînt cei despre care se poate spune: ,,ce sont les

mêmes qui se font tuer" şi sînt toţi de aceeaşi parte a baricadei, pe cînd, dincolo, sînt cei care, în scaun episcopal, [. ..] dacă nu în fotoliu de academician, exploatează, punînd înainte ideea, credulitatea celor mulţi. E neîndoios că

religia, ca şi airta dealtfel, ca şi toate încercările sociale de pînă acum, nu poate da decît o fericire condiţionată, individuală. Ecuaţia fericirii sociale, în oare întră factori materiali, psihologici şi sociali, rămîne pentru un viitor

probabil foarte
îndepărtat, dar
cred tot de
resortul ştiinţei,
care însă nu şi-a
luat nici un anga-
jament pe această
cale, abandonind
pentru moment
politica,
dictatorilor,
maselor sau diver-
selor clanuri fie
religioase, fie laice

.Acum Prinkipo e mai cu seamă o căutată staţie climaterică. Numeroase vile de lemn, vopsite alburiu ca uşile de apartament, aşezate unele pînă în marea verzuie şi stîncoasă, altele, pe terase cu grădini de smochini şi pini (foarte puţin măslini) alcătuiesc un refugiu estival de mare lux, căutat mai ales de greci [...]. După debarcader pătrunzi într-un centru cu prăvălii curate, pline ou fleacuri viligiaturistice ,, care îţi aminteşte, ca toată staţiunea dealtfel,, de Băile noastre Herculane sau de oricare altă staţie.
Pentru ca să realizeze culoarea locală, o parte din excursionişti, domni gravi şi doamne, şi mai tinere şi mai aşa, vor încerca să realizeze înconjurul insulei, într-o oră, pe măgari. Dar măgăruşul e un animal care merge unde vrea el şi eîteodată deloc. Pri urmare îi vom culege pe drum pe toţi îndrăzneţii cavalcadei, cu hainele murdare, cu picioarele julite.
Pe terasa plină de lumină, luxoasă a hotelului de frunte (şi în faţa căruia cei care putem înota, căci nu e plajă şi marea e dintr-o dată foarte adîncă, ne-am scăldat în apa mării ca într-o baie de argint) se prînzeşte sub cel mai înalt cer, cu viziunea fabuloasă şi atenuată a Constantinopolului în zare.
întoarcerea în seară, cu cîntece tinereşti, cu înghesuiala pare-se obişnuită aci, ne oferă din nou feeria de lumină a Bosforului. De trei zile e parcă o plutire în ireal.
EONUL FRUMUSEŢEI
De ce am amînat pînă în ultima zi vizitarea moscheii Karieh, dinspre poarta Adrianopolului, deşi am trecut prin apropierea ei de cîteva ori cu automobilul şi de vreo două

ori pe jos? Cred că o lăsasem pentru la urmă prevenit de Ch. Diehl că frescele acestei biserici de fostă mînăstire creştină sînt „unul dintre cele mai pure monumente ale artei bizantine". Aş fi vrut-o ca un rezumat esenţial şi ca o- concluzie . . . De ce nu fac sforţarea s-o văd, acum, în această jumătate de zi liberă, de ce prefer o hoinăreală în pulberea de lumină, cu reverberaţia colinelor şi a marilor ape care ne înconjoară?

Sînt obosit. . . Mă copleşeşte o senzaţie de inutil, se iscă în mine un refuz de acceptare. Sînt numai de cîteva zile aci şi încep să simt golul acestei splendori orientale. Prea mult aur risipit, prea multă culoare, prea multă virtuozitate decorativă. De cum intri într-unui din aceste monumente arhitectonice şi artistice, te copleşeşte intenţia hipertrofiată de fast şi pompă. Poate că un an s-ar putea trăi într-o baie de frumos şi lux, dar pînă la capăt nu se poate să nu ai o senzaţie de îmbuibare. Bineînţeles e vorba aci de un coeficient personal de nerezis tentă la frumosul decorativ, noţiune săracă, socotim noi, şi de atîtea ori am vestejit-o, cu modestie firească, cînd necesităţile condeiului ne-au dat prilejul. Vidul acestor acrobaţii de frumuseţe ne întăreşte mai mult în convingerea, de atîtea ori exprimată, că frumosul, de orice înţeles în afară de cel de cunoaştere, nu ţine de esenţa artei, deşi farmecul lui poate fi uneori ameţitor, aşa cum se întîmplă, de pildă, aci, în această fuziune de frumuseţe grecească şi orientală, în această „montare nemaivăzută".

Că această formulă a frumuseţii a putut dăinui aci 1200 de ani, fără să contribuie decît palid la patrimoniul culturii europene de azi, e un exemplu de sterilitate menită să provoace melancolia.

Apologia acestui entuziast al Bizanţului, care e Charles Diehl, are atîtea concesii făcute evidenţei, potrivnice laudei, că pînă la urmă te rarefiază în adeziune.

. .. „Arta bizantină a fost o artă oficială şi o artă de lux, care avea evident să-i răpească adesea frăgezimea şi viaţa”[1].

...„După o lungă perioadă de preparaţii şi dibuiri, în care a combinat ingenios tradiţia elenistică şi lecţiile vechiului orient, mereu viu în Siria, în Egipt, în Asia Mică, a ajuns în secolul lui Justinian la o admirabilă înflorire. Sf. Sofia, minune de ştiinţă şi îndrăzneală, înseamnă apogeul stilului nou, pe care îl caracterizează gustul splendoarei, căutarea efectului decorativ, iubirea pentru culorile tari, izbitoare, grija de pompă şi de majestate, tot ce face frumuseţea monumentelor din această perioadă, a Sfîntului Dumitru de la Salonic, a Sf. Apolinariu-Nou şi a Sf. Vital de la Ravena. A fost prima vîrstă de aur a artei bizantine".

Şi a fost în realitate şi moartea ei, căci, pornită pe calea aceasta, epuizarea era de strictă fatalitate, aşa cum, în rezumat judecînd, montarea fastuoasă, oricît de fascinantă, a ucis teatrul.

---

1 Charles Diehl, Bysance Grandeur et Decadence *passim*.

Impresia noastră, pe care o formulăm dealtminteri cu sfială, e că toată civilizaţia bizantină a fost condamnată la sterilitate din adaptarea unei formule care ducea pe o linie de garaj cultural, moartă.
La jumătatea celui de al şaselea veac ea îşi epuizase posibilităţile creatoare în toate domeniile. în artă, peste această Sf. Sofie nu s-a trecut. în teologia ortodoxă însăşi, iarăşi nu s-a ajuns la nimic superior acelui monument filosofic care era aşezarea dogmatică şi care, după cîte ştim, acum era închegată, toate încercările de a o destrăma eşuând. S-a itrăit ulterior numai din imitarea şi exploatarea creaţiilor din vîrsta dintîi. Canoane pentru gîndire şi canoane pentru frumuseţe. Dar să continuăm:
. . . „Intoleranţa religioasă care a dus la distrugerea multor texte antice" . ..
. . . „Cea mai mare parte dintre autorii bizantini au avut amibiţia supremă de a imita în operile lor pe cei mai iluştri autori ai Greciei şi au fost foarte mîndri să reproducă, cu un fast adesea manierat, graţia sobră a aticismului".
... „În toate clasele societăţii bizantine, se regăseşte, oricare ar fi adevărata cauză, acelaşi gust pasionat pentru disputele teologice, tot atît de mult în piaţa publică sau în cabinetul de lucru". . .
. . . „Este un fapt remarcabil că teologia constituie, ea singură, jumătate cel puţin din ceea ce a produs literatura bizantină". . .
.. .„Cînd rogi pe cîte unul să-ţi schimbe bani, scrie nu fără ironie un părinte al Bisericii, el te îndoapă cu o disertaţie despre deosebirea dintre Tatăl şi Fiul. Vrei să ştii cît costă

pîinea? Vînzătorul îţi răspunde că Tatăl este mai mare decît Fiul, şi dacă întrebi de cumva e gata baia, ţi se anunţă că Fiul s-a născut din nimic". . .
. .. „Prin multe trăsături, Bagdadul şi Bizanţul (ca şi Stambulul de mai tîrziu N.R.) se asea-mănă: prin luxul pompos şi eticheta ceremo-nioasă de care se înconjură suveranii, prin lo-cul pe care îl ţin, în viaţa politică a Statului, palatul şi intrigile sale, prin izbucnirea bruscă a carierelor norocoase şi a dizgraţiilor, prin frecvenţa revoluţiilor militare.
Mai seamănă prin închiderea cu grijă a gine-ceului creştin, cu totul la fel cu haremul mu-sulman, prin dragostea pentru splendoare **şi** costume magnifice, prin grija constantă pentru atitudinile majestoase, şi de asemeni prin gustul pentru cruzime şi răspindirea sîngelui". ..
. . . „Din vechiul Orient şi-a luat Statul bi-zantin tradiţia monarhică, iar Biserica creştină a găsit acolo modelul multora din ceremoniile ei, şi tot de acolo Arta bizantină a învăţat că funcţia ei esenţială era de a glorifica pe Dumnezeu şi pe împărat". . .
Ca "boaite epocile sterile, are alături, de vo-luptatea dezbaterilor teologice şi gustul discuţiilor istorice. „întreagă această societate bizantină are gustul pasionat al istoriei" şi al erudiţiei pentru erudiţie.
„Puţine figuri sînt mai semnificative decît aceea a unui Constantin Porfirogenetul, a cărui carte despre *Ceremonii*, oa şi aceea despre *Administrarea Imperiului* atestă etc.". ..
. .. „Respectul tradiţiei a răpit acestei mari mişcări teologice orice originalitate şi orice

libertate de spirit.. . Nimeni nu iwali are ambiţia să găsească . . . toţi se sprijină pe autoritatea marilor teologi de altădată şi din ce în ce mai mult". . .
Numai că aci nu înţelegem reproşul lui Diehl, căci Biserica, aşezînd odată dogmele, nu avea nevoie de gîndire, ci de credinţă, altfel ar fi căzut în schismă.
. .. „Singure elocvenţa religioasă şi hagiografia păstrează un aspect mai viu. Dar şi în privinţa asta cea dintîi, prin abuzul, pe care-l face, de procedee retorice, prin întorsătura abstractă, dogmatică şi rece pe care o dă prea adesea producţiilor sale, este ciudat de lipsită de interes. Şi mai ales, cu toată ştiinţa şi activitatea teologilor greci, cu toată frumuseţea cîtorva din operele lor, caracterul strict confesional al gîndirii bizantine în materie de religie, a dăunat ştiinţei independente, spiritului de descoperire şi libertate".
Aci Ch. Diehl se dovedeşte din nou grav neînţelegător faţă de scopurile pure ale religiei, care nu are a face cu ştiinţa, cu spiritul de descoperire şi cu libertatea.
Dar ceea ce e mai puţin firesc decît această carenţă a ştiinţei, a gîndirei descoperitoare şi a libertăţii, e lipsa de interes a literaturii bizantine . .. „Literatura bizantină, din pricina imitaţiei prea servile a formelor antice, are un aspect destul de convenţional, şi cu tot talentul real al scriitorilor ei, e lipsită de frăgezime, spontaneitate şi viaţă ... Ea a dezvoltat gustul subtilităţii, al manierismului, iubirea pentru fraza sonoră şi goală, căutările ingenioase ale formei, care ţin loc de gîndire şi dispensează de ea".

Plin de emoţie însă, Charles Diehl vorbeşte despre arta bizantină . . .
. . . „Să se considere pe de altă parte decoraţiunea bogată, cu care această artă a împodobit bisericile, placajele de marmoră policromă cu care a îmbrăcat pereţii, mozaicurile pe fond albastru şi aur care strălucesc la curba cupolelor şi a bolţilor, frescele ale căror zone suprapuse se aliniază pereţilor edificiului. E un sistem întreg de o bogăţie, de o splendoare, de armonie incomparabilă, şi se observă totdeauna o minunată înţelegere a culorilor, un sens profund al efectului decorativ, o atentă căutare a impresiei fastuoase şi magnifice"...
Asemenea motivare face însă să plătească chiar pasagiiile sincere şi calde de tot în sprijinul artei iconografice, una dintre gloriile autentice ale Bizanţului. Sfciit obositoare, această splendoare de tot soiul, fastul şi luxul vieţii cotidiene, cu hipodromul marmorean şi întrecerile lui, cu bogăţia locuinţelor particulare, rivali- zînd cu magnificienţa palatelor imperiale. Costumele, serviciul de aur al meselor, echipagiile cunosc aceeaşi orgie de culori; de aur, de argint, de smalţ şi ivoriu, de perle şi pietre scumpe. E prea mult pentru gustul nostru, se ştie, materialist şi juisor.

Patru zile, chiar patru săptămîni, da . . . o mie de ani

însă nu, căci ar fi o destul de obositoare încercare. Îţi vine o poftă de piatră seacă, de fugă în stepă, de mere crude, de gheţari alpini

.în mai puţin de o jumătate de eon, humanismul culturel occidentale a dat pe Descartes, Dante, Cervantes, Leibniz, Shakespeare, Rabelais, Montaigne, Ronsard, Racine, Corneille, Mallebranche, Molière, Newton, Copernic, Galilei, Goethe, Schiller, Gutenberg, Columb, Rafael, Michel Angelo, Leonardo da Vinci, Rubens, Rembrandt, Beethoven, Wagner, Karat, Fichte, Hegel, Pestallozi, Einstein, Husserll,, Victor Hugo, Balzac, Stendhal, Ibsen, Baudelaire, Mallarmé, Proust, Claude Bernard, Pas- teur şi toată chirurgia (citind la întîmplare şi lăsînd deoparte ştiinţa aplicată însăşi) în cultura pură, cărora Charles Diehl le opune, fără

s-o spuie dealtfel, rodul a unui aproape triplu răstimp, a o mie două sute de ani de cultură bizantină, pe marii istorici: . . . „Procopie Agat- hias, Menandru, Evagrius în veacul al Vl-lea, Theophylacte Simocaitta, în al VII4ea, Constantin Porphyrogenetul şi Leon Diaconul, în al X- lea, Psellos şi Michail Attaliatul în al Xl-lea, Nicefor Bryenne, Anna Comnen, Cinnamos, Nicetas în al XH-lea, Acropolit şi Pakimer, în al XIII-lea, Nicefor Grigorie şi Joan Cantaou- zen, în al XlV-lea şi ultimii în fine, Chalcondy- les, Ducas, Phrantzes, Critobule". Sau pe strălucitii teologi: „Leonţius de Byzanţ în veacul al V-lea, Maxim spoveditorul în veacul al VH-lea, Joan Damaschin şi Theodor de Studion în veacul al VlII-lea, Photius, în al IX-lea, Psellos, în al lea, Euthymios Zigabenos, Nicolae din Met- honia, Nicetas Acominatul, în al Xll-lea veac şi mai tîrziu, într-al XlV-

lea. Palamas, Canta- cuzin sau cei doi Cabasilas şi rivalii lor Grego- rie Akyndinos (traducătorul lui Sf. Tomas d'Aquino) sau Demetrus Cydoniess (traducătorul Sf. Augustin). Filosofia reprezentată prin

Michel Psellos şi discipolul lui, Jean Italos; retorica prin Photius, Eustaţiu şi Michail Acominatul şi mai ales marele poet religios Roma- nos, sau poetul de limbă de rînd Digenie Akri- tas etc. etc

.În artă, monumentele citate de el sînt, în 112

afară de Sf. Sofia, Sfintul Dumitru de la Sa-

lonic, Sf. Apolinariu-Nou sau Sf. Vital de la

Ravena, iar mai noi, mozaicurile de la mos-

cheea Karieh, frescele de la Mistra, bisericile

de la Athos, din Macedonia, Serbia, Rusia.

Mărturisim că adîncind în noi motivele şi fără să tăgăduim „frumuseţile" Bizanţului nu încercăm nici o nevoie de întoarcere la Evul Mediu, aşa cum ni se cere în ultimul timp, ci mai curînd simţim esenţiale afinităţi pentru acel humanism occidental, trudit nu de ideea cultului Fiinţei Supreme, sau de problema fericirii viitoare, ci urmărind cu preţul oricărei jertfe, fie şi cu sacrificiul vieţei de apoi, un alt soi de nălucă, aceea a adevărului, a cunoaşterii, a biruinţei conştiinţei substanţiale, inhibit morale, asupra materiei, deasupra principiului „mîntuirii" şi „frumosului" însuşi. „Adevărul, asprul adevăr" chiar în imposibila lui realizare absolută.

„CHARME ORIENTAL"

Să rezistăm deci splendoarei şi subtilităţii bizantine, să rămînem fără uimire în faţa virtuozităţii şi diversităţii ei în fast, să ne sustragem nălucirilor acestui trecut oriental plin de ispite de tot felul, să ne refuzăm farmecului acestei patrii a politeţei şi a politicei încîntătoare, să nu facem ca poetul apusean robit amenităţii musulmane (căci pentru păstrarea tainei ei artificiale se castrau cu sila copiii,

ceea ce totuşi ar trebui să impresioneze un poet), al cărui simţ critic se anula în faţa unui surîs prevenitor, încît a putut să scrie: „Cît sîntem de departe de acest „Sultan roşu" (e vorba de Abdul Hamid) care fu prinţul bănuielii ucigaşe, maestrul teroarei, dar ai cărui ochi de vultur puteau totuşi să farmece,, cînd revelau dintr-o dată cît de mult sufletul său de nepătruns rămînea inaccesibil încă milei şi chiar duioşiei. Era un suveran de altădată,, o mare figură a trecutului întîrziată în veacul nostru al XX-lea, noi nu putem înţelege groaza sa în faţa viitorului ţării şi rasei sale ameninţate din toate părţile şi n-avem dreptul să judecăm ceea ce numim crimele sale (?). Cît despre mine, care am primit din partea sa atîtea probe de simpatie, aş fi un ingrat dacă, intrînd în acest palat pentru întîia dată, de cînd el nu mai e aci, nu aş aminti de umbra lui".

Fireşte, pentru cîteva „probe de simpatie" e stînjenitor să imităm pe Pierre Loti şi nu putem

renunţa la
conştiinţa noastră.
E oarecum mult să
ni se ceară să
renunţăm la
dreptul de a-i
judeca asasinatele
acestui „mare
suveran" pentru
amabilul motiv că
era bine
intenţionat. Sub
impresia unei
cafele aromate, a

unei ţigări
imperiale şi a unui
apus de soare
melancolic,
deasupra
Bosforului,
comitem o
literatură hi-
pertrofiată
absolvind pe cel ce
şi-a ţinut fratele 30
de ani închis în
acel palat al
Ceraganului, ale

cărui ruine afumate te întîmpină pe Bosfor, la apropierea de Stambul

.Aceste temeneli şi acest surîs le-a cunoscut de pildă şi Carol al XH-lea în mod cu totul deosebit, după cum îmi arată o carte veche de tot pe care o am acum pe masă ... „Ca să se descotorosească de un musafir care le cam încurca socotelile, turcii l-au poftit să se predea lor fără condiţii (căci după înfrîngerea de la Poltava, se refugiase lîngă Bender cu o tovărăşie de vreo trei sute de călăreţi), ceea ce fireşte orgoliosul suveran nordic a respins cu dispreţ. O armată întreagă a primit porunca Se- raskerului să atace conacul de la Varniţa, iar lupta cumplit de sîngeroasă a durat pînă seara, acoperind ograda cu cadavre. Cînd au văzut că nu izbutesc în nici un chip să dezarmeze pe magnificul înfuriat, au dat foc casei şi numai aşa a luat sfîrşit lupta.

Paşa, care privise ziua întreagă din apropiere lupta, aşa ca la teatru de ghiduşi, a găsit de cuviinţă că e locul să danseze cîteva sala-

malecuri şi cel mai cordial surîs răsăritean cu putinţă.
— V-aţi purtat ca un adevărat rege.
— Şi tu întocmai ca un adevărat paşă, se zice că a fost răspunsul sec, al celui ce ştia acum ce preţ are o temenea orientală şi un surîs (bizantin), căci îşi vedea mai bine de jumătate din tovarăşii inimii lui măcelăriţi".
OMUL
Farmecul trecutului şi toropeala tradiţiei n-au scutit pe turci de nici una din durerile morale ale marelui război.
A trebuit să vie un om de voinţă crîncenă şi de luciditate occidentală, ca să facă dovada că dintr-altă parte decît din ducerea mai departe a trecutului poate veni puţină îndreptare. Ke- mal Paşa a cerut otomanilor să treacă din evul mediu, prelungit de ei pînă în 1918, de-a dreptul în veacul acesta". în numele tradiţiei ni se spune că asemenea „salturi" sînt o imposibilitate. Concepţia istoricistă invocă esenţa unei metafore, care asimilează necesitatea continuităţii trecutului cu ideea biologică a copacului, care-şi trage seva numai din pămîntul de baştină, a rădăcinei care nu se poate înălţa decît în propriile fructe şi se osîndeşte „cultura de import" ca un copac fără rădăcini, menit pieirii etc. Ceea ce este fără îndoială destul de adevărat. . . Dar tot biologică este şi noţiunea altoiului, care arată că uneori e foarte avantajos să împrumutăm de la soiuri vecine mici crîmpeie vitale, pe care le resădim în carnea stearpă. Procesul biologic care se petrece e într-adevăr uimitor. Pomul pipernicit, întîrziat, cu fructe rare, e regenerat, dintr-o

dată, în toate fibrele lui. Se hrăneşte mai viu şi mai ales hrana îi priește. Toate organele îi sînt influențate şi înfățişarea i se schimbă . . . Roadele sînt, fără posibilitate de comparație, mai îmbelşugate şi mai frumoase ca înainte. Principiul lui vital, care se irosea, îşi găseşte o formulă de rodnicie maximă a tuturor posibilităților lui. Între alții, de altminteri, un savant german a susținut o teorie, însoțită de el de un lung examen pretins al faptelor, care nouă în practică ni se pare iluzoriu, anume că toate geniile omenirii au fost produse de încrucişări de neamuri[1]. Poate că într-un fel această selectivitate a elanului vital e şi aceea care pune atîta farmec în amorurile dintre cei de neamuri diferite.

Generalul victorios şi desigur genial, Mus- tafa Kemal, despre care istoriograful lui însuşi[2]are convingerea că e născut dintr-un amestec de sînge, a distrus, în formă firește,

---

1 B. Springer: *Die Blutmischung als Grundgesetz des Lebens*. Verlag der Neuein Generation. Lipsa de puritate etnică a cîtorva dintre principalele figuri ale culturii noastre pare indiscutabilă. Dealtfel uneori scoatem pentru noi înşine un argument de încredere în viitorul excepțional al neamului românesc (atunci cînd va dobîndi o conştiință autentică), tocmai din sugestia de încrucişare de popoare, aci la răspîntia unui continent (şi-a câtorva rase), care au fost principatele româneşti.

2 Dagobert von Mikusch: Ghazi Mustafa Kemal (Ressurection d'un peuple N.R.F.)

căci pînă la convingeri nu ajungi, şi nici nu e nevoie să ajungi uneori, întreaga moştenire a tradiţiei. **A** desfiinţat Sultanatul şi, ceea ce e încă mai grav, Califatul. Într-un stat de esenţă religioasă, căci islamismul e o formă de stat religios, a separat biserica de stat, a laiciziat şcoala, la un popor ai cărui hogi erau şi singurii dascăli. A introdus alfabetul latin şi scrierea de la stingă spre dreapta, occidentală. (Şi e de reţinut pentru luciditatea şi puterea lui de hotărîre că, prezentîndu-i-se după şase luni de muncă sterilă comisiile numite pentru fixarea alfabetului, fără să aducă o soluţie, într-o singură noapte a fixat el însuşi alfabetul). **A** desfiinţat haremul şi voalul pe ochi. A interzis fesul, impunînd pălăria.
Se pune firește întrebarea dacă altoiul va prinde, infuzînd o sevă nouă poporului turcesc, care a fost atîta vreme „bolnavul Europei". Sînt multe probabilităţi ca răspunsul să fie afirmativ. Altoiul pe care l-a ales Mustafa Kemal, din civilizaţia europeană, e şi cel mai virulent, ca să spunem aşa. Naţionalismul a înlocuit un stat religios, supranaţional, cu unul laic, profund naţional, şi se pare că a regenerat astfel poporul turc. A nimicit tradiţia ca să ajungă mai sigur la miezul sănătos al poporului. Eliberînd de o presiune excesivă organele, le-a înlesnit o circulaţie. Desfiinţînd ceea ce se cam numeşte specificul naţional (sultanat, califat, harem, scrierea sfîntă, de la dreapta spre stingă, fes etc.) se pare că a promovat, dacă ar fi să judecăm

---

tradus din limba germană.

după rezultatele de pînă acum, însuşi naţionalul în esenţa lui[1].

Căci, în 1919 cînd Kemal a convocat Con-

[1] Se înţelege mai bine sensul acestui „specific naţional" dacă vom cita următoarele:

„Literatura română de astăzi? zise d. Haşdeu, zi albind cu bunătate.. . încercări mai mult sau mai puţin fericite, avînd mai mult sau mai puţin noroc de izbîn- dă a momentului şi datorindu-şi mai adeseaori modei atît succesul trecător cît şi împiedicarea unui succes mai durabil. (în 1897, cînd apăruse, în afară de Emi- nescu, Amintirile lui Creangă, Teatrul lui Caragiale, Viaţa la Ţară a lui Duiliu Zamfirescu N.R.). Iată un exemplu: Eminescu. Eminescu este incontestabil un talent, cu toate defectele lui; dar Eminescu, deşi a avut după moarte norocul de a trece *pentru cîtva timp* la modă, din aceeaşi cauză, tot din cauza modei, a avut nenorocul să lucreze sub o direcţiune absolut străină de spiritul românesc, o direcţiune specifică, regională, eterogenă faţă cu ideaţiuinea poporului nostru, — sub direcţiunea, la modă pe atunci, a unei şcoli literare — sub direcţiunea şcolii pesimiste-scho- penhaueriste germane. Afară de forma externă a producerilor lui, adesea prea silită, aproape nimic nu este original sau măcar specific românesc. Mai toată opera lui este un răsad al ideilor pesimiste-schopen- haueriste, care au făcut modă cîntva timp în universităţile germane; e marfa ieftină a studenţimii germane de pe la mijlocul secolului, în urma oonfuziu- nilor politice, redată, sub etichetă locală şi, firește, cu multă dibăcie, tinerimii române — budhismul antic, fiert încă o dată în; cratiţa nemţească şi de acolo făcut ciorbă a treia oară într-o pală românească, drept hrană proaspătă pentru întărirea noilor generaţiuni.

— Nu, nu! adaugă d. Haşdeu. .. Eminescu a avut talent, dar e departe de a se putea numi un mare poet naţional".

(Caragiale. Note şi Reminiscenţe îngrijite de Paul Zarifopol pag. 173, Ed. Cultura Naţională).

greşul Naţional de la Erzerum, soarta imperiului şi a poporului turcesc era hotărîtă. Grecia avea să primească Tracia şi o parte

din Asia Mică, Franţa, Cilicia, Italia altă parte din Coastă, Arabia şi Siria luate, toată regiunea Tigrului şi Eufratului de asemenea, Constanti- nopole, cu Strîmtorile, trebuia să devie stat internaţional, iar restul imperiului avea să treacă, asemeni Marocului, sub protectorat, împărţit în trei zone de influenţă, engleză, franceză, italiană .. . Veniturile publice erau confiscate de „Datoria Othomană", iar streinii urmau să nu fie supuşi legilor, ci deasupra lor, după regimul umilitor al Capitulaţiilor.

Exasperînd sentimentul naţional al unui po- por care se credea pierdut, şi al unei armate învinse, cîştigînd sîngeroasa bătălie de 14 zile şi nopţi de la Sakaria, creind astfel în mijlocul Asiei mici o Marnă turcească în faţa ofensivei greceşti, provocînd peste un an o nouă bătă- lie şi urmărind cîteva sute de kilometri tru- pele înfrînte ale regelui Constantin, aruncîn- du-le apoi în mare la Smirna, eliberînd, după Asia mică, întreaga Tracie turcească şi alun- gind în cele din urmă ocupaţia aliată din Con- stantinopol, Mustafa Kemal şi-a binemeritat numele de Ghazi, de salvator al neamului său. Că reformele întîmpină poate o ultimă rezis- tenţă, e neîndoios, de vreme ce a fost nevoie de pedeapsa cu moartea pentru mulţi care nu voiau să lepede fesul; că pot duce, în diver- sele straturi ale poporului, la unele rezultate comice, e cu putinţă; că poate lua naştere şi acolo o şcoală împotriva „formei fără fond" (şi superficială) e sigur. Că Istambulul e încă un oraş murdar, cu o poliţie mediocră nu e de tăgăduit. Dar cel mai lăudat altoi are nevoie de timp pînă să pătrundă în toate capilarele organismului pe care a fost transplantat. De-

altfel e de remarcat că totuşi vechea capitală se transformă. La înălţimea cartierului Taxim, a apărut ca din pământ un cartier american ca aspect, mare cît un oraş, construit parcă tot într-o singură vară. Spre Edi-Cule, la periferie, alt cartier cu totul occidental, pare să se fi născut tot de un an încoace. Se mai spune că regimul actual dispreţuieşte metropola prea amintitoare de trecut şi a preferat să creeze o nouă capitală modernă, din vechiul orăşel provincial Ankara, pe care n-am văzut-o şi nu putem şti ce înseamnă. Negreşit, poporul turcesc suferă mult fără calif şi fără fes. Cu atît mai mult cu cît îndură şi o mare dezamăgire. El nădăjduia că după ce a detronat dinastia Osman, Ghaziul se va face el însuşi sultan, calif şi poate, cine ştie, va pune fes şi va întemeia o nouă dinastie. Dar Mustafa Kemal nu vrea să fie decît preşedinte de republică, cu pălăria pe cap, pur şi simplu. Cînd delegaţia celor cîteva sute de milioane de musulmani din India, Arabia, Africa (deci şi ai celor din afară de hotare, sus- traşi disciplinei interioare, destul de aspre) s-au prezentat să-l proclame Calif al Islamului, descendent al Profetului, el a refuzat, lămurin- du-se: „Demnitatea de Calif n-are nici un sens şi nici o raţiune ca să existe, nici din punct de vedere material, nici din punct de vedere politic; nu are decît o valoare istorică. Cei care mă vor Calif au posibilitatea să asculte de poruncile mele? Atunci n-ar fi ridicul să mă împăunez cu o

autoritate iluzorie, care n-are sens şi motiv de a exista?!"
Tovarăşii localnici ne cheamă de grabă şi cu emoţie pe terasa casei dinspre Bosfor, ca să ne arate o barcă cu motor, ce vine dinspre Capul Seraiului, trece, lăsînd un lung triunghi de apă răscolită în urmă, la cheiul geometric al palatului de marmoră dantelată, Dolma Bace. În picioare, în mijlocul ei, îmbrăcat civil, drept ca o statuie, e un bărbat ale cărui trăsături nu le putem desluşi de aici.
— Ghaziul. . . E venit de două zile de la Ankara.

Oamenii aceştia simt că de pe la 1500 şi ceva încoace, de la. Soleiman Magnificul, o voinţă atît de

1 Dagobert von Mirusch: Ghazi Mustapha Kemal, pag. 305, 308.

înzestrată cu
puteri de realizare
nu şi-a mai plimbat
privirea peste
frumuseţile
molatice ale
Bosforului. Şi e şi
puţină „culoare
locală", o aromire
dintr-o mie şi una
de nopţi, în
destinul acestui
băiat de mic
funcţionar, orfan şi

păzitor de capre, care cîştigă bătălii, răstoarnă imperiul şi califatul, creind un stat nou . .

.NOTE

i însuşi Camil Petrescu, după propria-i mărturisire, a trecut, în faţa tabloului amintit, printr-o asemenea zguduire, iar scena e dată ca exemplu pentru lămurirea conceptului de revelaţie într-un articol din revista Fundaţiilor.

II Hortensia Papadat-Bengescu.

ni Uşor de recunoscut în această replică marele adept al efectelor binefăcătoare ale autosugestiei, care era Camil Petrescu.

iv Ba mai mult, Camil Petrescu a şi încercat să realizeze teatral un asemenea subiect: „Dealtfel, în decursul anilor, am vrut să realizez scenic drama lui Constantin Brîncoveanu, pentru care am adunat sertare întregi de material".

v Despre Mustafa Kemal şi europenizarea turcilor, vezi un articol anterior apariţiei acestui reportaj, „Fes şi costum naţional" (1925).

CUPRINSUL

O călătorie trăită cu luciditate..... &
Notă asupra ediţiei.....] 8
Pasienţă preliminară 19
Dar e furtună.....22
Un spital pe valuri.....26'

Bosforul.....3Z
Nu mai sînt fesuri.....40
Sf. Sofia minunea dîntîi.....43
Hypodromul tradus At Maidan.....48
Groaza de moarte.....50
Dedesubt-Deasupra.....53[1]
Rumeli-Hissar 57
Harta vie.....62'
Basmul mincinos.....67
Taina cipreşilor.....69'
Eyub.....79"
Top capu serai.....86·
Comoara Padişahilor.....90
Prinkipo şi eonul fericirei.....95
Eonul frumuseţei 105
„Charme oriental" 114
Omul.....117

Note 12S

Redactor: VIRGIL BULAT Tehnoredactor: CONSTANTIN RUSU

Bun de tipar 21.XII.1973 Ap&mt; 1974 Comando fir.: *1114 Coli de tipar: 4 Tiraj: 14.200+140 Hîrtia: tip înalt A 80 g/w': Formal* 70 X 90/32 *C.Z. pentru bibliotecl:* 859.0-992

Tiparul executat sub comanda nr. 729/1973 la Republica Socialistă România„Nu-mi plac deloc călătorile. Sînt superficiale toate ţi uneori vulgare ca nişte vise ratate. (...) Dealtminteri peisagiile exterioare — cele mai frumoase chiar — sînt neapărat mai puţin interesante decît cele interioare, care merg în ţine ca în adîncimi fosforescente de mină şi de moarte." CAMIL PETRESCU

EDITURA DACIA